

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра педагогіки початкової освіти

Бричок С. Б.

ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ:
основні поняття і терміни

Рівне - 2020

Історія та сучасність університетської освіти: основні поняття і терміни / [укл. Бричок С.Б.] – Рівне: РДГУ, 2020. – 31 с.

Рецензент: Веремчук А. П., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету

Навчальний посібник призначено та для здобувачів ЗВО

Рекомендовано до друку рішенням кафедри педагогіки початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 12.2 від 16 жовтня 2020 р.)

Абака – спеціальна дощечка, що дозволяла навчити чотирьом арифметичним діям.

Автономія закладу (Institutional autonomy): Право закладу вищої освіти / вищого навчального закладу приймати рішення щодо статутної діяльності, зокрема освітньої, дослідницької, видавничої, адміністративної, кадрової, фінансової, іншої, згідно із законодавством. Автономія є умовою реалізації інтелектуально-інноваційного потенціалу, сприяє ефективному здійсненню місії (призначення) і візії (бачення), завдань і функцій закладу

Авторитарний стиль – стиль спілкування педагога з учнями, коли викладач одноосібно вирішує всі питання, що стосуються життєдіяльності як колективу, так і кожного. Виходячи із власних установок, він визначає мету взаємодії, суб'єктивно оцінює результати діяльності.

Азбука – сукупність літер, прийнятих у даній писемності і розташованих у певному порядку, а також назва початкового посібника для навчання грамоти.

Академія (грец. міфічний герой). Ідея академії заснована грецьким філософом Платоном в 385 р. до н. е. в садах поблизу Афін. У школі Платона виховання здійснювалось спільною, в групі близьких за духом друзів, де панувала піднесена любов. Члени Академії поділялися на дві групи: старші – вчені та викладачі і молодші – учні, так як на думку Платона, справжня філософія може існувати лише за умов постійного діалогу між вчителями та учнями. Академія Платона була братством людей, єдність яких ґрунтувалася на виборі єдиного образу життя та форми його організації) 1) вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення; 2) вищий науковий центр держави чи певної галузі.

Академічна гімназія у Львові – найстаріша гімназія в Галичині й на українських землях. Заснована у 1784 році разом із університетом як його складова частина. Після реформи 1932 року реорганізована на 4-річну загальноосвітню гімназію і 2-річний ліцей.

Академія Платонівська – давньогрецька філософська школа, заснована Платоном близько 387 до н. е., метою якої було шанування муз. Назва (спочатку Гекадемія) походить від імені міфічного героя Академа, на честь якого названо місцевість поблизу Афін, де заснована школа. В А. п. розвивалися філософія, математика, астрономія, при-родознавство тощо. Ліквідована в 529. В епоху Відродження під назвою "плато-нівської" існувала академія у Флоренції (1459–1521), яка виступала проти вчення Аристотеля.

Академія художня (мистецтв) – науково-творчий центр і вищий навчальний заклад у галузі образотворчого мистецтва та архітектури. Перша А. х. виникла в XVI ст. в Італії (Болонська академія, бл. 1585). У XVII – XVIII ст. створюються А. х. (під різними назвами) у Парижі (1648), Відні (1692), Берліні (1694), Петербурзі (1757), Лондоні (1768). У 1917 в Києві заснована Українська академія мистецтв, реорганізована в 1922 в Інститут пластичних мистецтв. В 1992 їй повернуто історичну назву. В 1994 реорганізовано в Львівську академію мистецтв Інститут прикладного та декоративного мистецтва. У 1993 засновано приватну Одеську академію мистецтв.

Академічна довідка (Transcript): Офіційна виписка, структурований опис навчальних досягнень студента. У багатьох системах освіти використовуються детальні описи, у яких відображаються кредити ЄКТС й оцінки з вивчених навчальних компонентів (наприклад академічна довідка за Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою)

Академічна свобода (Academic freedom): Свобода освітньої та дослідницько-інноваційної діяльності викладачів, учених закладу вищої освіти / вищого навчального закладу

Академічне визнання (Academic recognition): Офіційне підтвердження повноважними органами іноземних академічного ступеня / освітньої кваліфікації, періодів

навчання, їх позиціонування в системі освіти сторони, що приймає, з метою доступу власника такої кваліфікації до подальшого навчання.

Академічний (Academic): Характеристика, що стосується освіти, навчання, викладання, досліджень.

Академічний персонал (Academic staff): Персонал закладу вищої освіти / вищого навчального закладу, основним завданням якого є викладання та / або дослідження. Включає осіб, які обіймають посади, що передбачають здійснення ви-кладання та / або дослідження

Академічний ступінь (Academic degree): Освітня кваліфікація, що присуджується закладом вищої освіти / вищим навчальним закладом за результатами успішного виконання освітньої / навчальної програми вищої освіти (наприклад, ступінь бакалавра, ступінь магістра, ступінь доктора)

Акредитація (Accreditation): Періодичне оцінювання і визнання уповноваженими державними та / або громадськими органами діяльності закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів, освітніх / навчальних програм як таких, що відповідають установленим вимогам, нормам, стандартам.

Альтернативні школи (від лат. – інший), "вільні школи" – у країнах Західної Європи і США неповні й повні середні школи, які діють паралельно або замість звичайних шкіл і забезпечують освіту, альтернативну за змістом або за формами й методами роботи з учнями. Виникли наприкінці 60-х років ХХ ст. в рамках антиавторитарних педагогічних рухів. Завдання А. ш. – забезпечити індивідуалізацію й диференціацію вивчення великої кількості елективних предметів і курсів за допомогою спеціалізованої навчальної бази й методів роботи. Існує понад 10 типів таких шкіл: "відкриті школи", "школи без стін", "навчальні центри", "магнітні школи", "навчальні парки", "вуличні академії" тощо.

Анімізм – віра у безсмертя душі й існування духів.

Аудиторні години (Class hours): Години, які витрачаються студентом і викладачем на аудиторні навчальні заняття.

Афінське виховання – система виховання, яка склалася в Афінах у VII–V ст. до н. е. Включає розумове, естетичне, моральне й фізичне виховання. До 7 років всі діти виховувалися в сім'ї під наглядом спеціального раба-педагога. З 7 до 12 років хлопчики одержували мусичне виховання: у граматиста вчилися читанню, письму й лічбі; у кіфариста – декламації віршів під акомпанемент ліри. З 12 до 14 років відвідували палестру, гімнастичні вправи в якій сприяли розвитку сили і формуванню красивого тіла. З 15 до 18 років юнаки відвідували гімнасій, де продовжувалося гімнастичне виховання; велися бесіди на наукові й політичні теми. Мусичні школи й палестри були приватними, гімнасії – державними. З 18 до 20 років юнаки проходили ефебію, де поряд з військовою підготовкою діставали даліше мусичне й фізичне виховання, а також вивчали закони держави.

Бакалавр (Bachelor): Назва академічного ступеня (кваліфікації), що присуджується після завершення першого етапу (підрівня) 5-го рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти, першого циклу вищої освіти в болонській класифікації та відповідає 6-му рівню Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя. Здобуття кваліфікації (академічного ступеня) бакалавра зазвичай потребує 180–240 кредитів ЄКТС

Белл-ланкастерська система взаємного навчання – система організації і методів навчання в початковій школі, при якій старші учні і ті, що добре вчать, виступали помічниками вчителя й під його керівництвом вели заняття з рештою учнів. Свою назву дістала за іменами англійських педагогів Е. Белла і Дж. Ланкастера, які незалежно один від одного запропонували схожий метод навчання.

Біогенетичний напрям в педології – це вивчення дитячої поведінки на основі застосування законів біології. Прихильники цього напрямку на перше місце ставили природжене, й приділяли особливу увагу врахуванню особливостей побудови організму дитини, надавали великого значення спадковості, розглядали тестування як головний метод вивчення індивіда. Визначним представником цього напрямку був П. Блонський (в Україні – В. Протопопов).

Богословська школа – відкрита в 1744 р. в м. Мукачеві.

Болонська декларація (Bologna Declaration): Декларація про міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти, що підписана у 1999 р. у м. Болонья (Італія) на рівні відповідальних за вищу освіту міністрів 29 європейських країн та започаткувала Болонський процес із створення привабливого і конкурентоздатного Європейського простору вищої освіти. Декларацією проголошено основні цілі: запровадження зрозумілих і порівнюваних академічних ступенів та їх двоциклової організації; прийняття системи кредитів, аналогічної Європейській кредитній трансферно-накопичувальній системі; сприяння мобільності студентів, викладачів, дослідників, адміністраторів; розвиток європейського співробітництва із забезпечення якості та європейського виміру вищої освіти

Болонський процес (Bologna process): Структурна й парадигмальна реформа вищої освіти в Європі, початок якій покладено підписанням Болонської декларації в 1999 р. у Болоньї (Італія) і яка спрямована на створення привабливого і конкурентоздатного Європейського простору вищої освіти. Реалізація перетворень здійснюється відповідно до комюніке (декларацій) конференцій міністрів, відповідальних за вищу освіту, що проводяться не рідше ніж раз на два роки: 2001 (Прага), 2003 (Берлін), 2005 (Берген), 2007 (Лондон), 2009 (Левен / Лювен-ля-Ньов), 2010 (Будапешт / Відень)

Болонський університет – один з найстаріших університетів Європи. Заснований в XI ст. в м. Болонья (Північна Італія) як юридичний навчальний заклад. Лише в XIV ст. відкрито філософський, медичний і теологічний факультети. Б. у. користувався надзвичайно великою популярністю у XII – XV ст. У XX ст. поступився першістю більшим італійським університетам – Римському і Неапольському. З 1478 в Б. у. викладав астрономію, а в 1481–1482 був ректором український учений, доктор медицини й філософії Георгій Дрогобич (Юрій Котермак з Дрогобича).

Братства – це українські релігійно-національні організації.

Братські школи – українські національні навчальні заклади, засновані й утримувані братствами з метою зміцнення православ'я.

Будинки молоді – перші навчальні заклади у період матріархату, які функціонували окремо для дітей різної статі.

Валуєвський циркуляр 1863 року – розпорядження царського уряду Росії про заборону друкування літератури українською мовою. Його автор – міністр внутрішніх справ П. О. Валуєв.

"Вальдорфська педагогіка" – сукупність методів і прийомів виховання й навчання, яка ґрунтується на антропософською інтерпретації розвитку людини як цілісної взаємодії тілесних, душевних і духовних факторів. Методологічні й дидактико-методичні основи "В. п." опрацював Р. Штейнер. Застосовується в так званих вільних вальдорфських школах (перша була відкрита в 1919). Вальдорфські школи дають повну середню освіту (12 років навчання; для вступників до університетів є XIII, так званий абітурієнтський, клас). Головна дійова особа в "В. п." – класний учитель. Його обов'язком є організація майже всієї навчально-виховної роботи зі своїми учнями протягом перших 8 років навчання. Класний учитель опрацьовує зміст і навчає основним загальноосвітнім предметам; створює і підтримує в інтересах виховання тісну взаємодію між учнями й учителями, між школою й батьками. Оцінки у вальдорфських школах не виставляються. Наприкінці навчального року класний учитель складає загальну психолого-педагогічну характеристику кожного учня. Вальдорфські установи автономні й не мають над собою керівних інстанцій, керуються педагогічною радою. Посада директора відсутня. Останнім часом в Україні спостерігаються спроби реалізувати ідеї "В. п." в школах та дитячих садках.

Василіанські шестирічні школи – створені в Україні XVII ст. греко-католицьким орденом святого Василя Великого в епоху Відродження і давали учням добрі знання, забезпечували виховання дітей у національному дусі, рідною мовою, на засадах кращих досягнень європейської педагогіки і неухильного дотримання українських народних чеснот та норм християнської моралі.

Взаємне визнання (Mutual recognition): Взаємна згода двох або більше інституційних органів щодо визнання кожним із них академічних ступенів, освітніх / навчальних програм чи закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів і підтвердження двома або більше агенціями забезпечення якості чи акредитації того, що методологія агенцій дотримана і відповідні процедури реалізовані належним чином. **Визнання кредитів (Recognition of credits):** Процес, за допомогою якого заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад засвідчує (підтверджує), що результати навчання, отримані та оцінені в іншому закладі, та відповідні їм кредити задовольняють (деякі або всі) вимоги окремої освітньої / навчальної програми, її компонента (модуля) або кваліфікації в цьому освітньому / навчальному закладі. **Викладацький персонал (Teaching staff):** Персонал закладу вищої освіти / вищого навчального закладу, основним завданням якого є викладання. Включає осіб, які обіймають посади, що передбачають здійснення викладання

Випуск (Graduation): Успішне закінчення студентами закладу вищої освіти / вищого навчального закладу і одержання відповідної кваліфікації

Випускник (Graduate): Особа, яка успішно завершила навчання на певному рівні або підрівні (етапі, циклі) вищої освіти.

Виховання – спеціально організована діяльність педагогів і вихованців для реалізації цілей освіти в умовах педагогічного процесу.

Вища освіта (Higher / tertiary education): Формальна освіта, що надається на найвищих (5-му і 6-му) освітніх

рівнях за Міжнародною стандартною класифікацією освіти

в університетах, інших закладах вищої освіти / вищих навчальних закладах та відповідає 5–8-м рівням Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя.

Візантійська освіта – специфічні форми освіти й культури, що склалися на території східної частини Римської імперії – Візантії – під безпосереднім впливом культурної спадщини стародавньої Греції. Міста Візантії успадкували традиційні форми освіти, які давали граматисти, ритори, софісти й філософи. В традиційний зміст візантійської освіти поряд з християнським віровченням і творами церковних діячів обов'язково включалися твори грецьких класиків – Гомера, Гесіода, Софокла, Аристофана, Платона, Аристотеля та ін. В. о. істотно вплинула на культуру й освіту як сусідніх, так і західноєвропейських народів.

"Вільна українська школа" – журнал Всеукраїнської учительської спілки, що видавався в Києві 1917–1919. У ньому висвітлювалися загальні проблеми педагогіки та організації шкільної системи.

Віннетка-план – одна із систем індивідуалізованої організації навчально-виховного процесу, яка виникла у США в 1919–1920. Дістала свою назву від селища Віннетка поблизу Чикаго, у школах якого вона вперше була застосована. Творцем В.-п. був керівник шкіл Віннетки К. Вошберн. За В.-п. кожен учень проходив курс навчання за індивідуальним навчальним планом своїм власним темпом. Для цього застосовуються детально опрацьовані друковані "робочі матеріали". Роль учителя зводиться в основному до нагляду за заняттями учнів.

Вюрцбурзька школа – ідеалістичний напрям експериментального дослідження мислення. Виникла на початку ХХ ст. в Німеччині. Засновник і головний теоретик В. ш. – професор Вюрцбурзького університету О. Кюльпе. В. ш. поставила важливу проблему рушійних сил і детермінації мислення, однак розв'язати її не змогла.

"Газета шкільна" – педагогічний двотижневик. Виходила 1875 – 1879 у Львові. Пропагувала погляди "народовців" з питань народної освіти, виступала проти шкільної схоластики, за навчання живою українською мовою. У 1880–1889 замість "Г. ш." виходила "Шкільна часопись", яка повністю зберегла напрям своєї попередниці.

Галицько-руська матиця – культурно-освітнє товариство у Східній Галичині. Мало на меті нести народові освіту й боротися за створення шкіл з навчанням українською мовою. Була заснована у Львові 1848. Існувала до Першої світової війни. Г.-р. м. видавала українською й російською мовами книги морально-релігійного та загальноосвітнього змісту,

популярні праці з ремесла, господарства й педагогіки, друкувала шкільні підручники й наукові збірки.

Галузь навчання (Field of study): Основний предмет (предмети) навчання в освітній / навчальній програмі в межах галузі освіти. Галузь навчання може мати різний ступінь конкретизації: напрям підготовки, спеціальність, спеціалізація або широка, вузька, деталізована

Галузь освіти (Field of education): Основна предметна область освіти. За Міжнародною стандартною класифікацією освіти галузь (поряд із рівнем) освіти є базовою наскрізною класифікаційною змінною освітніх програм.

Гільдійські школи – початкові школи, які відкривалися в містах Західної Європи в XIII – XIV ст. об'єднаннями купців – гільдіями. В Г. ш. вивчення рідної мови і арифметики було поставлене значно краще, ніж в церковних. У деяких Г. ш. підвищеного типу вивчалися також граматики, геометрія й елементи риторики. Навчання в одних Г. ш. велося латинською мовою, в інших – рідною. Г. ш. були платними.

Гімназія – загальноосвітній навчальний заклад для обдарованих і здібних дітей, що забезпечує науково-теоретичну, гуманітарну, загальнокультурну підготовку, задовольняє різнобічні освітні запити особистості, суспільства і держави.

Глаголиця – одна з двох найдавніших слов'янських азбук. Подібна до кирилиці за буквеним складом, алфавітним порядком, звуковим значенням і назвами букв. Більшість літер в обох азбуках мала й цифрове значення. Від кирилиці відрізняється складнішим накресленням і кількістю букв (у Г. – 40, а в кирилиці – 43).

Головна Січова школа (1754–1768 рр.) – навчальний заклад на території Запорозької Січі, яка за змістом і характером навчання прирівнювалася до кращих братських шкіл. В ній вивчали піїтику, риторику, математику, географію, астрономію, військову справу.

Головні народні училища – початковий (підвищеного типу) навчальний заклад в Російській імперії; відкривалися у губернських містах України за шкільним Статутом 1786 р. Приймали до Г. н. у. дітей усіх станів, крім кріпаків. Курс навчання – 5 років. У Києві Г. н. у. було засноване в 1789 на Подолі. У 1809 на базі училища організована перша міська гімназія.

"Граматики словенська" – одна з перших друкованих грамастик старослов'янської мови, складена М. Смотрицьким.

Грамотичні школи – 1) у Стародавніх Афінах – початкові школи для хлопчиків 7 – 12 років з навчанням читати, писати й рахувати; 2) у Стародавньому Римі – підвищені (після елементарних) школи для дітей патриціїв і вершників, де навчали латинської граматики, римської літератури та грецької мови; 3) у Росії XVII ст. – школи при деяких монастирях. У них вивчали грецьку й латинську граматику та античну літературу; 4) у сучасній Великобританії та деяких країнах Британської Співдружності – загальноосвітні середні школи.

Грамотність – здатність розуміти та використовувати різні типи інформації у побутовому, професійному та громадському житті.

Греко-католицькі духовні семінарії – виховно-навчальні заклади, які готували священнослужителів для уніатської церкви. Існували Перемишльська (засн. між 1700–1713), Ужгородська (1767), Львівська (1779) і Станіславська (1907) семінарії. Навчання тривало від 1 до 8 років. Система навчання й виховання нагадувала єзуїтську.

Греко-латинські школи – навчальні заклади підвищеного типу, створені в Москві у другій половині XVII ст. з ініціативи уряду й церкви. У школах вивчали грецьку, латинську й церковнослов'янську мови (читання, письмо, граматики), риторику й філософію.

Громадські школи – з 1785 р. відкриваються на Буковині. У цих школах, крім німецької, вчили переважно румунську мову. А тому школи на Буковині від самого початку мали германізаційний і румунізаційний характер, були спрямовані на денационалізацію українців на їх рідній буковинській землі.

Група Є4 (E4 Group): Група, до якої входять чотири осно-вних консультативних члени із супроводу Болонського процесу: Європейська асоціація забезпечення якості вищої

освіти, Європейська асоціація закладів вищої освіти, Європейська асоціація університетів, Європейський союз студентів.

Гуманістична освіта – освітні системи і концепції, які базуються на цінностях гуманізації і гуманітаризації освіти.

Гуманістична педагогіка – напрям у сучасній теорії та практиці виховання, що виник наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХХ ст. у США як педагогічне втілення ідей гуманістичної психології. Головною метою виховання в гуманістичній педагогіці є самоактуалізація особистості.

Дальтон-план, долтон-план – система організації навчально-виховної роботи в школі, заснована на принципі індивідуального навчання. Назва походить від м. Долтон у США, де її було вперше застосовано на початку ХХ ст. При цій системі учень одержував завдання від учителя, виконував його самостійно і здавав учителеві. Учнім надавалася свобода як у виборі занять, черговості вивчення різних навчальних предметів, так і у використанні свого робочого часу. Річний обсяг навчального матеріалу розбивався на місячні розділи, які, у свою чергу, ділилися на щоденні завдання. Учні працювали в окремих предметних кабінетах-лабораторіях (звідси й інша назва Д.-п. – "лабораторний план"), де учні могли дістати консультації учителя-спеціаліста з даного предмета. Д.-п. давав можливість пристосувати темп навчання до можливостей учнів, привчаючи їх до самостійності, розвивав ініціативу, спонукав до пошуку раціональних методів роботи й виробляв почуття відповідальності за виконання завдань згідно з прийнятими зобов'язаннями. У 20-ті роки в українській школі робилися спроби модифікувати Д.-п.: подолати його надмірну індивідуалістичність, поєднуючи його з методом проектів, зв'язати з колективною працею учнів. Ці спроби знайшли відображення у так званому бригадно-лабораторному методі.

"Дарунки Фребеля" – дидактичний матеріал для ігор та занять з дітьми дошкільного віку, розроблений у ХІХ ст. німецьким педагогом Ф. Фребелем. Складається з шести "дарунків": м'ячиків, кулі, циліндра, куба, кубиків, цеглинок, підібраних з таким розрахунком, щоб відразу задовольнити всі інстинкти дитини. При користуванні ними ознайомлення з природою поєднується з засвоєнням геометричних форм, розвитком художнього смаку дитини. У системі Фребеля м'ячик, кубики, цеглинки, лозинки і насіння виступали символами, які зображали або навколишнє життя тварин і людей, або пригоди казкових героїв.

Двокласні початкові училища – школи підвищеного типу з п'яти- й шестирічним строком навчання. Виникли в Російській імперії в 1970-х рр. в ряді великих сіл, на окремих великих залізничних станціях і повітових містах.

Дворянські інститути – закриті кастові виховні установи з курсом середніх навчальних закладів. Були організовані в 30-х роках ХІХ ст. в Москві, Варшаві, Нижньому Новгороді, Пензі та інших містах Російської імперії. Д. і. давали дуже обмежені знання, стояли нижче інших аналогічних навчальних закладів і, не задовольнивши в результаті цього вимог дворянства, поступово були закриті.

Дескриптори кваліфікацій (Descriptors of qualifications): Загальний опис кваліфікацій за рівнями (підрівнями, етапами, циклами) у термінах компетентностей, а також часто в кредитах ЄКТС/

Дескриптори циклів / рівнів (Cycle / level descriptors): Загальний опис очікуваних результатів навчання, виражених у термінах компетентностей, на кожному з циклів / рівнів вищої освіти та часто із зазначенням кредитів ЄКТС

Дитяче містечко імені В. І. Леніна (Ленінськ) – школа-інтернат для колишніх безпритульних дітей, заснована в Києві в 1923. У ній виховувалося близько 1500 дітей різних національностей у віці від 4 до 16 років. У школі були навчальні класи й майстерні, клуб з кіноустановкою, бібліотека, друкарня, садово-городнє допоміжне господарство. Містечко проіснувало до початку 30-х років.

Дитячий притулок – в царській Росії благодійні установи для опікування сиріт і дітей, покинутих батьками й залишених без догляду. Виникли у ХVІІІ ст. при монастирях.

Додаток до диплома (Diploma supplement): Документ, що видається випускникам закладів вищої освіти / вищих на-вчальних закладів та містить детальну інформацію про успішно завершене навчання. Додаток до диплома європейського зразка заповнюється відповідно до структури, розробленої Європейською комісією, Радою Європи і ЮНЕСКО, що необхідно для забезпечення міжнародної зрозумілості та визнання диплома (кваліфікації вищої освіти) з метою доступу до подальшого навчання та / або здійснення професійної діяльності.

Доктор (Doctor): Назва академічного ступеня (кваліфікації), що присуджується за результатами успішного завершення найвищого (6-го) освітнього рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти або третього циклу за болонською класифікацією вищої освіти

Докторська школа (Doctoral school): Основний структурний підрозділ університетів, інших провідних закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів, що забезпечує реалізацію програм докторської освіти (підготовки) відповідно до рівневої (циклової) організації вищої освіти.

Дублінські дескриптори (Dublin descriptors): Системний опис типових очікуваних досягнень та здатностей випускника для кожного циклу вищої освіти. Дублінські дескриптори сформульовані у термінах п'яти видів компетентностей: знання і розуміння; застосування знань і розуміння; формування суджень; комунікація; здатність до подальшого навчання, розвитку.

Духовні академії – вищі богословські навчальні заклади. В Україні існувала у Києві. Мали історичне і словесне відділення.

Духовні училища – нижчі навчальні заклади у царській Росії, які готували до вступу у духовні семінарії.

Дяківки – парафіяльні приватні школи – засновувалися, переважно, при церковних парафіях під наглядом священика. Виникли в Київській Русі після поширення християнства й існували до XIX ст.

Експериментальні школи – школи різного типу, на базі яких органи освіти, науково-дослідні установи або окремі науковці апробують новий зміст освіти, нові організаційні форми й методи навчання та виховання. Почали засновуватися в XIX ст. у зв'язку з розвитком експериментальної педагогіки й експериментальної психології.

Елементарна школа (від лат. початковий) – те ж саме, що й початкова школа. Термін "Е. ш." дуже поширений у зарубіжних країнах. Зміст навчання в Е. ш. всіх країн приблизно однаковий: рідна мова (читання й письмо), арифметика, початкові відомості з історії, природознавства й географії своєї країни, малювання й співи тощо.

Елементарний курс – термін для позначення кола початкових знань у певній галузі (Е. к. математики), а також навчальних посібників, в яких дається систематичний виклад найпростіших відомостей з цієї галузі ("Початкова граматики", "Розповіді з історії").

Елліністична освіта. Еллінізм – умовна назва періоду країн Східного Середземномор'я з часу завоювань Александра Македонського (334–323 до н. е.) до підкорення цих країн Стародавнім Римом (завершилося 30 до н. е.). Зростання виробничих сил після греко-македонського завоювання значною мірою сприяло дальшому розвитку наук і шкільної освіти. Поряд з мусичними школами в епоху Е. виникали граматичні, де викладалися мови й література, музика, елементи математики та астрономії. Змінився й характер гімнастичних. У них гімнастичне виховання відійшло на задній план, а його місце зайняла поглиблена теоретична підготовка. Ефебія в цей період втратила військовий характер і перетворилася на своєрідну вищу школу.

"Еміль, або про виховання" – соціально-педагогічний трактат Ж.-Ж. Руссо. Написаний у формі роману, який зображає виховання, покликане сформувати нових людей і здійснити через них перетворення суспільства. Видано у Парижі 1762.

Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA): Європейський орган, який сприяє

впровадженню кращої практики щодо забезпечення якості вищої освіти і як один із основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу входить до групи Є4.

Європейська асоціація закладів вищої світи (European Association of Institutions in Higher Education, EURASHE): Європейське об'єднання закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів неуніверситетського сектора, які проводять узгоджену і прозору політику з вищої освіти в контексті Болонського процесу. Як один із основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу входить до групи Є4.

Європейська асоціація університетів, ЄАУ (European University Association, EUA): Об'єднання європейських університетів із метою проведення конструктивної й узгодженої політики з вищої освіти, сприяння участі університетів у Болонському процесі, надання їм підтримки в захисті автономії, академічних свобод. Як один із основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу входить до групи Є4.

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, ЄКТС (European Credit Transfer and Accumulation System, ECTS): Система трансферу і накопичення кредитів, що сприяє наданню, визнанню, підтвердженню кваліфікацій та освітніх компонентів, мобільності студентів. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження студента, яке необхідне для досягнення певних результатів навчання та обліковується в кредитах ЄКТС. В ЄКТС навчальному навантаженню навчального року за денною формою відповідають 60 кредитів.

Європейська мережа національних інформаційних центрів із академічного визнання і мобільності (European Network of National Information Centres on academic recognition and mobility, ENIC Network): Мережа, що заснована Радою Європи та ЮНЕСКО на виконання Лісабонської конвенції з визнання та тісно співпрацює з Мережею національних інформаційних центрів академічного визнання (NARIC Network)

Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (European Qualifications Framework for Lifelong Learning, EQF LLL): Рекомендований у 2008 р. Європейським Парламентом і Радою Європейського Союзу загальний системний опис восьми кваліфікаційних рівнів, які охоплюють весь спектр кваліфікацій, здобутих у процесі формального, неформального, інформального навчання, зокрема загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Рамка є інструментом для поліпшення розуміння, порівняння, ідентифікації і визнання існуючих та запровадження нових кваліфікацій у різних країнах Європи, сприяє мобільності громадян між країнами та навчання впродовж життя. Кожен кваліфікаційний рівень описується в термінах результатів навчання, які визначаються через знання, уміння і компетентність.

Європейський дослідницький простір, ЄДП (European Research Area, ERA): Простір, що сприяє співпраці дослідників країн Європейського Союзу з метою створення умов для реалізації спільної і прозорої політики у сфері досліджень, збільшення інвестицій у дослідження і розробки, удосконалення систем підготовки дослідників, додаткової підготовки дослідницького персоналу та розвитку конкурентоздатної економіки, що ґрунтується на знаннях. Відповідна стратегія із створення ЄДП прийнята у 2000 р. у Лісабоні і названа Лісабонською Стратегією.

Європейський простір вищої освіти, ЄПВО (European Higher Education Area, EHEA): Простір вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу, що проводять узгоджену і прозору освітню політику. Болонською декларацією у 1999 р. проголошено формування до 2010 р. привабливого і конкурентоздатного Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), Будапештсько-Віденською декларацією у 2010 р. заявлено про його створення. Комюніке, прийня- тим у Льовені / Лувен-ла-Ньові (2009 р.), визначено стратегію розвитку ЄПВО до 2020 р. Основними інструментами ЄПВО є Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, національні рамки кваліфікацій, сумісні з Рамкою кваліфікацій ЄПВО (2005 р.), та Додаток до диплома.

Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (European Quality Assurance Register for Higher Education, EQAR): Реєстр, що утворений Європейською

асоціацією забезпечення якості вищої освіти, Європейською асоціацією університетів, Європейською асоціацією закладів вищої освіти, Європейським союзом студентів (групою Є4) і включає визнані європейські та національні агенції забезпечення якості вищої освіти. До EQAR вносяться агенції, які відповідають вимогам Європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти.

Європейський союз студентів, ЄСС (European Students' Union, ESU): Європейське об'єднання студентських організацій, яке бере активну участь у Болонському процесі, обстоює інтереси студентів на європейському рівні як один із основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу входить до групи Є4.

Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти (European Standards and Guidelines for Quality Assurance of Higher Education): Документ, що ухвалений на Болонському саміті в 2005 р. у Бергені (Норвегія) та містить стандарти і рекомендації для закладів та агенцій забезпечення якості вищої освіти. Стосується внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості вищої освіти.

Єзуїтське виховання – система авторитарного виховання, опрацьована педагогами католицького ордену єзуїтів (лат. Societas Jesus, Товариство Ісуса, засноване в 1534 І. Лойолою). Створення мережі навчальних закладів і виховання юнацтва, насамперед з привілейованих або заможних верств, у дусі відданості католицизму було однією з головних місій ордену єзуїтів. Найпоширенішим типом єзуїтського навчального закладу стали колегії, які давали середню освіту. Педагогіка єзуїтів пройнята прагматизмом. У XVII–XVIII ст. єзуїти мали репутацію блискучих педагогів, оскільки Є. в. акумулювало багато досягнень гуманістичної і протестантської педагогіки (класно-урочна система навчання, використання вправ і регулярних повторень, поступовий перехід від легшого до складнішого), хоча Є. в. надало їм значною мірою формалізованого характеру. Виховання було спрямоване насамперед на розвиток індивідуальних здібностей, честолюбства, духу змагання. Важливе місце відводилося світському вихованню, однак головним напрямом діяльності єзуїтських педагогів залишалося релігійне виховання дітей. Учителів для єзуїтських навчальних закладів готували дуже старанно й довго з кращих випускників колегій. Традиції єзуїтських колегій істотно вплинули на розвиток педагогіки й шкільної справи в Новий час. Єзуїтська педагогіка помітно вплинула на педагогічну систему Я. А. Коменського. У багатьох країнах (Іспанія, Португалія, США, країни Латинської Америки) єзуїти й наприкінці XX ст. впливають на народну освіту, вони мають свої школи, готують викладачів, викладають у ряді університетів і в більшості католицьких шкіл.

Єзуїтські школи – навчальні заклади, які створювалися з середини XVI ст. ордену єзуїтів для посилення впливу католицької церкви. Поділялися на нижчі – колегії (7 років навчання) та вищі – семінарії (6 років навчання).

Спархіяльні училища – середні жіночі навчальні заклади в Росії до 1917 року. Були напівзакритими навчальними закладами. Призначались головним чином для навчання й виховання дочок православного духівництва.

Жіночі гімназії – середні загальноосвітні навчальні заклади в Росії до 1917. Навчання в Ж. г. було платним, вчилися переважно діти заможних батьків. За обсягом знань, які давалися учням, Ж. г. стояли нижче чоловічих. Між Ж. г. і вищою школою не існувало наступності. В Ж. г. було сім основних класів, восьмий додатковий педагогічний клас і в деяких два підготовчих класи. Після закінчення семи класів дівчата одержували атестат на звання учительки початкової школи, а після закінчення восьми – звання домашньої вчительки.

Жіночі училища – навчальні заклади, відкриті в Росії на початку 60-х років XIX ст. Вони були двох розрядів: з шестирічним строком навчання і з трирічним. Прогресивною стороною Ж. у. було реальне спрямування навчання в них і безстановий характер.

Жіночі школи забезпечували виховання жінок із знатних родів. Перша така школа датується 1086 р. Вона відкрита онукою Ярослава Мудрого Анною.

Забезпечення якості (Quality assurance): Сукупність процедур, що застосовуються на інституційному (внутрішньому) та національному і міжнародному (зовнішньому) рівнях для якісної реалізації освітніх / навчальних програм і присудження кваліфікацій.

Заклад вищої освіти (Higher education institution): Заклад освіти, основним завданням якого є забезпечення умов, необхідних для здобуття особою вищої освіти. У світовій практиці основним типом закладів вищої освіти є університет.

Земські школи – засновані земствами, що запроваджені в 1865 р. після затвердженого у 1864 р. “Положення про земські установи”. Крім закону божого, діти навчалися читати, писати і лічити. На уроках пояснювального читання вони здобували деякі знання з історії, географії і природознавства. З 60-х рр. тут починають застосовувати звуковий метод навчання грамоти, наочність у процесі навчання арифметики і природознавства, вивчення рідного краю тощо.

Знання (Knowledge): Осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання бувають емпіричними (фактологічними) і теоретичними (концептуальними).

Індустріальні школи – школи для дітей найбідніших верств населення, в яких навчали ремеслу й землеробству; існували з XVII до середини XIX ст.

Іноземні студенти (Foreign students): Студенти, що не мають громадянства країни, у якій навчаються.

Інститути шляхетних дівчат – середні навчально-виховні закриті навчальні заклади для дочок дворян у Росії. Перший створено у Петербурзі – Смольний інститут (1764 р.). Вже в 1818 році в Харкові існував інститут, де вчителював А. Гулак-Артемівський. У цьому році аналогічний інститут було відкрито в Полтаві, у 1825 році – в Одесі, у 1833 році – в Києві.

Інститути народної освіти – вищі педагогічні навчальні заклади. Створені в Україні 1920 році на базі університетів і педагогічних закладів. Готували працівників освіти для загальноосвітніх і професійних шкіл усіх типів і виховних закладів. Мали два факультети – соціального виховання (трирічні) й професійного виховання (чотирирічні).

Інфіма – у XVII–XVIII ст. другий нижчий клас духовних семінарій і академій, в якому вивчалися початки граматики латинської, слов'янської і грецької мов. В Україні цей термін з'явився XVII ст. у Києво-Могилянській академії.

Інформальна освіта (Informal education): Освіта, що зовні не організована, тобто неофіційна, самоорганізована освіта (самоосвіта): наприклад, прослуховування окремих лекцій або читання книг і журналів. Близьким до інформальної освіти за значенням є інформальне навчання.

Інформальне навчання (Informal learning): Неофіційне цілеспрямоване (самонавчання) або нецілеспрямоване (спонтанне, що відбувається під час позанавчальної діяльності) навчання

Історія педагогіки – наука, яка вивчає ретроспективне становлення та розвиток освітніх і виховних систем від найдавніших часів і до сьогодення.

Ієна-план (Iena-Plan) – система організації навчально-виховного процесу в школі, запропонована професором Ієнського університету П. Петерсеном у 1918. При організації занять за І.-п. учні розділяються не на класи (як при класно-урочній системі), а на групи дітей різного віку і рівня знань, що створює умови, схожі на життя в родині. Учні в цих групах працюють за індивідуальними планами, самостійно вивчаючи більшу частину навчального матеріалу. Для вироблення необхідних навичок і загального ознайомлення з новим матеріалом проводяться спеціальні заняття. Значне місце відводиться іграм. На думку Петерсена, учні, учителі й батьки повинні працювати спільно, утворюючи єдину шкільну громаду. І.-п. поширений у школах Німеччини.

Ізборники Святослава – найдавніші збережені пам'ятки писемності Київської Русі – два збірники літературних творів, виготовлені 1073 і 1076 для великого князя Святослава Ярославовича. Ізборник 1073 є списком збірника, перекладеного в IX ст. в Болгарії з грецької на старослов'янську мову. Крім статей церковного змісту, включає матеріали з граматики,

логіки, поезики. Збірник 1076 укладено на основі рукописів великокнязівської бібліотеки, як перекладних, так і оригінальних. Містить різноманітні повчання, зокрема "Слово" про користь читання.

Ізмаргади (від грец. – ізумруд) – літературні збірники релігійно-повчального змісту, пам'ятки східнослов'янських літератур. Складені невідомими авторами в XIV ст.

"Ілюстративна школа" – система навчання, яка передбачає активну працю дітей з ілюстрування набутих знань. Опрацьована німецьким педагогом В. А. Лаєм і викладена ним у книзі "Школа дії", в якій він пропонував завершувати вивчення навчального матеріалу такими видами занять учнів, як ліплення, виготовлення макетів і моделей, проведення дослідів, догляд за рослинами і тваринами, розв'язування практичних задач з математики, драматизація, співи, музика, ігри, танці тощо. Принципи І. ш. на початку XX ст. застосовувались у школах багатьох країн, у тому числі й України. Виконання ілюстративних робіт учнями сприяло творчому ставленню дітей до навчання, кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу, розвивало уяву й моторику дитини.

Індустріальні школи – школи для дітей найбільш вразливих верств населення, в яких навчали ремеслу й землеробству; існували в ряді країн з XVII до середини XIX ст. Виникли у зв'язку з потребами виробництва в кваліфікованих кадрах. Перед І. ш. ставилося завдання дати можливість дітям заробляти собі на життя, звільнивши від піклування про бідняків місцеве самоврядування й державу. Вперше ідея І. ш. була висловлена в Англії Дж. Беллерсом і В. Петті, які вважали за необхідне поєднати в таких школах ремісниче навчання й загальну освіту. У XVIII ст. І. ш. дістали широкий розвиток в Австрії, Німеччині та інших країнах Центральної Європи, особливо завдяки діяльності Й. Г. Песталоцці, Ф. Фелленберга і Ф. Кіндермана. До середини XIX ст. І. ш. збереглися лише в тих країнах, де продовжувала існувати кустарна промисловість.

Інститути народної освіти (ІНО) – вищі педагогічні навчальні заклади. Створені в Україні 1920 на базі університетів і педагогічних закладів. Готували працівників освіти для загальноосвітніх і професійних шкіл усіх типів і виховних закладів. Мали два факультети – соціального виховання (трирічні) й професійного виховання (чотирирічні). У 1930 на базі ІНО створено Інститути соціального виховання, Інститути професійної освіти та ін.

Інститути шляхетних дівчат – закриті привілейовані навчально-виховні заклади до 1917 для дочок дворян, а згодом і для заможних верств населення. В Україні І. ш. д. було створено в Харкові (1812), Полтаві (1817), Одесі (1828), Керчі (1835), Києві (1838). Дівчата перебували в інститутах з 6 до 18 років. Навчання й виховання мали вузькостановий характер. При деяких інститутах вихованки одержували педагогічну підготовку в спеціальних додаткових однорічних класах. Після 1917 І. ш. д. було ліквідовано.

Інфіма – у XVII – XVIII ст. другий нижчий клас духовних семінарій і академій, в якому вивчалися початки граматики латинської, слов'янської і грецької мов. В Україні цей термін з'явився в XVII ст. в Києво-Могилянській академії. В академії було 4 нижчих класи: фари (або аналогії), інфіми, граматики, синтаксими; 2 середні класи: поезики і риторики і 2 вищих класи: філософський і богословський. В духовних семінаріях було 3 основних класи: інфіма, філософський і богословський.

Іпатіївський літопис – найдавніше літописне зведення, складене в Україні наприкінці XIV – на початку XV ст. Назву свою здобув від Іпатіївського монастиря (Кострома), в якому він зберігався й де його на початку XIX ст. виявив М. М. Карамзін. І. л. поділяється на три частини: 1) "Повість временних літ" (до 1117); 2) Київський літопис (1118–1199); 3) Галицько-Волинський літопис (від початку XIII ст. до 1291).

"Історія Русів" – історичний твір, написаний невідомим автором наприкінці XVIII або на початку XIX ст. Стала відома у 20-х роках XIX ст. в рукописах. У 1846 її опублікував О. М. Бодяньський В "І. Р." описуються історичні події в Україні від найдавніших часів до 1769. Автор "І. Р." Київську Русь вважав спільним періодом в історії українського, білоруського і російського народів, приділяв велику увагу народно-визвольній війні 1648–1654 та возз'єднанню України з Росією, позитивно оцінював акт возз'єднання, діяльність Б.

Хмельницького, Полтавську битву 1709. Автор "І. Р." відобразив ідеологію тієї частини українського панства, яка прагнула до політичної автономії України. "І. Р." позитивно оцінювали Т. Г. Шевченко, М. В. Гоголь, І. Я. Франко.

Ітонська школа – приватна аристократична чоловіча школа в Англії. Заснована в 1440 королем Генріхом VI. Є класичним зразком "паблік скулз". Завдання школи – дати загальну середню освіту майбутнім керівним працівникам. До середини XIX ст. в школі переважно вивчалися латинська, грецька й рідна мови. Нині курс навчання значно розширився, однак вивчення класичних мов досі відіграє дуже велику роль. І. ш. належить провідна роль у підготовці контингентів для Оксфордського і Кембриджського університетів.

Кальвіністські школи – навчальні заклади в Україні (XVI ст.) епохи Відродження і Реформації засновувани протестантами.

Кафедральні школи – католицькі навчальні заклади епохи Відродження. Вони були не лише професійними школами для підготовки церковнослужителів, але й загальноосвітніми. Крім мов – латинської, грецької та польської, – предметами навчання в них були різні науки, що входили в систему семи вільних наук.

Кваліфікація (Qualification): Офіційний результат процесу оцінювання й визнання, який отримано, коли компетентний орган установив, що особа досягла результатів навчання за заданими стандартами. За концепцією Міжнародної стандартної класифікації професій, кваліфікація характеризує здатність особи виконувати завдання і обов'язки певного виду діяльності, визначається рівнем і спеціалізацією освіти (формальної, неформальної, інформальної). Сучасне розуміння кваліфікації як «втілення певної якості» (лат.) виходить за межі придатності для професійної діяльності та не обмежується її професійними ознаками. Рамки (як певне шкалювання) кваліфікацій передбачають принципову їх вимірюваність (визначеність) і градацію. Для забезпечення цього кваліфікації описуються в термінах результатів навчання, останні, у свою чергу, виражаються через компетентності (реалізаційні здатності особи). Термін «кваліфікація» охоплює широке різноманіття результатів формального, неформального, інформального навчання як в освітній системі, так і поза нею. З огляду на провайдера кваліфікацій вони поділяються на академічні / освітні (надаються освітньою системою на основі освітніх стандартів) та професійні (надаються переважно роботодавцями або спільно з ними на основі професійних стандартів, вироблених у сфері праці). У Лісабонській конвенції з визнання кваліфікацій вищої освіти в європейському регіоні (1997 р.), спрямованій на порівнювання і встановлення еквівалентності документів про вищу освіту різних країн, документах Європейського простору вищої освіти під кваліфікацією також розуміють будь-який ступінь, звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує успішне закінчення відповідної програми з вищої освіти.

Києво-Могилянський колегіум – вищий заклад освіти епохи Відродження. Створений 1632 р. у результаті злиття Київської братської школи заснованої у 1615 р. Іваном Борецьким на Подолі з лаврською школою, заснованою у 1631 р. Петром Могилою при Києво-Печерській лаврі.

Київська братська школа – організована 1615 р. київським богоявленським братством. Першим ректором був Й. Борецький.

Київська духовна академія – вищий духовний навчальний заклад в Україні для підготовки вищої православної ієрархії і викладачів духовних семінарій. Заснована у 1819 році та приймала осіб, що закінчили духовну семінарію.

Кирило-Мефодіївське товариство – таємна політична організація (початкова назва "Слов'янське товариство Св. Кирила і Мефодія"), засноване у грудні 1845 р., складалося із відомих прогресивних діячів України: М. Л. Костомарова (1817–1888 рр.), М. Л. Гулака (1822–1899 рр.), В. М. Білозерського (1825–189 рр.). Потім, крім Т. Г. Шевченка, кирило-мефодіївцями стали О. В. Маркевич (1822–1867 рр.), П. О. Куліш (1819–1897 рр.), О. О. Навроцький (1823–1892 рр.) та ін.

Класи вирівнювання, класи адаптації – форма індивідуалізації навчання. Набула поширення в школах держав Балтії, України, Росії. К. в. комплектуються на базі однієї або кількох початкових шкіл мікрорайону на основі висновків медико-педагогічної комісії для дітей, які на час вступу до школи виявилися не підготовленими до систематичного навчання у звичайних умовах. До них також направляються учні I і II класш, які відстають з основних навчальних предметів. Однорідність складу учнів, їхня відносно однакова шкільна зрілість дають можливість організувати навчальний процес у режимі, який відповідає можливостям більшості учнів.

Класна дама – вихователька, яка призначалася на допомогу начальникам жіночих гімназій і прогімназій Російської імперії і виконувала функції, аналогічні функціям класного наставника в середніх чоловічих навчальних закладах. У тих випадках, коли К. д. мала свідоцтво на звання домашньої наставниці або домашньої вчительки, вона мала право викладати один з предметів у жіночих прогімназіях або в трьох нижчих класах жіночих гімназій.

Класний наглядач – в Російській імперії помічник класного наставника, який здійснював нагляд за учнями гімназій і реальних училищ. До обов'язків К. н. входило спостереження за поведінкою учнів в класі і поза класом (на вулицях, в театрах, на приватних квартирах, де жили іногородні учні), а також за виконанням учнями церковних обрядів.

Класний наставник – в царській Росії викладач гімназій і реальних училищ, який ніс відповідальність за виховання учнів і здійснював нагляд за їхньою поведінкою. Статутом гімназій 1864 в кожній гімназії вводилися по 2 посади вихователів з вищою освітою: одна для нижчих, друга для вищих класів. Статутами гімназій 1871 і реальних училищ 1872 були запроваджені посади К. н. (по одній на кожен клас). Обов'язки К. н. повинні були виконувати штатні викладачі, які за це одержували відповідну доплату до основної зарплати.

Класно-урочна система навчання – система організації навчального процесу в школі, за якою навчання проводиться з постійним складом учнів за сталим розкладом, а основною формою навчання є урок. У своєму історичному розвитку К.-у. с. н. пройшла тривалий і складний шлях. Вона прийшла на зміну індивідуальному навчанню, яке широко практикувалося в школах стародавнього світу й середньовіччя. З розвитком промисловості індивідуальне навчання як форма організації навчальних занять у школі стало неприйнятним, оскільки не забезпечувало охоплення великої кількості учнів. Деякі риси К.-у. с. н. спостерігалися в середньовіччя в монастирських школах. Дальший розвиток К.-у. с. н. дістала в епоху Відродження, коли почався поділ дітей на класи за знаннями, в школах стали застосовувати навчальні плани. У 20–30-х роках XVI ст. К.-у. с. н. застосовувалася в загальнодоступних початкових школах Чехії, Польщі, Угорщини, Литви, Саксонії. Велику роль у становленні принципів К.-у. с. н. відіграв Я. А. Коменський. У XVI ст. К.-у. с. н. поступово витісняє індивідуальну форму навчання в братських школах України і Білорусі. Розвиток К.-у. с. н. в XIX ст. пов'язаний з опрацюванням К. Д. Ушинським теорії уроку. К.-у. с. н. є основною в сучасній українській школі. Науковці та учителі-практики наполегливо працюють над її вдосконаленням і модернізацією.

Козацькі школи – навчальні заклади на території Запорозької Січі, що передбачали формування у молоді, крім якостей лицарської честі, певної системи доблесті та звитяги.

Коефіцієнт випуску (Graduation rate): Відсоток кількості випускників певного рівня (циклу) вищої освіти від чисельності населення, яке має вік, відповідний типовому віку цих випускників.

Коефіцієнт вступу (Entry rate): Відсоток кількості осіб, уперше прийнятих на певний рівень (цикл) вищої освіти, від чисельності населення, яке має вік, відповідний типовому віку вступників.

Колегіуми – національні, закриті, середні, подекуди вищі, навчальні заклади епохи у XVI–XVII ст.

Колегія Павла Галагана – закритий приватний середній чоловічий навчальний заклад ліберально-буржуазного спрямування. Заснована у 1871 р. у Києві.

Компетентнісний підхід (Competence-based approach): Підхід до визначення результатів навчання, що базується на їх описі в термінах компетентностей. Компетентнісний підхід є ключовим методологічним інструментом реалізації цілей Болонського процесу та за своєю сутністю є студентоцентрованим. Запровадженню цього підходу присвячено європейський проект Тюнінг.

Компетентність / компетентності (Competence, competency / competences, competencies): За проектом Тюнінг Європейської Комісії, це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання за освітньою / навчальною програмою. Компетентності покладені у основу кваліфікації випускника. Компетентність (компетентості) як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з компетенцією (компетенціями) як наданими особі повноваженнями.

Компетенція / компетенції (Competence, competency / competences, competencies): Надані (наприклад нормативно-правовим актом) особі (іншому суб'єкту діяльності) повноваження, коло її (його) службових та інших прав і обов'язків. Слід розрізняти поняття компетенції / компетенцій від компетентності / компетентностей як набутих реалізаційних здатностей особи.

Комунікація (Communication): Взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності, зокрема для здійснення освіти, навчання.

Контактні години (Contact hours): Навчальний час, що проводиться студентами в безпосередньому контакті з викладачем.

Контроль якості (Quality control): Процес оцінювання якості, який сфокусований на вимірюванні якості закладу вищої освіти / вищого навчального закладу або освітньої / навчальної програми. Включає певний набір методів, процедур, інструментів, що розроблені і використовуються для визначення відповідності реальної якості встановленим стандартам. Ключовим елементом контролю якості є система доказів правильності оцінки якості.

Кормильство – форма домашнього виховання феодалської знаті. Князі підбирали для малолітніх княжичів (віком 5–7 років) кормильців із числа воевод і знатних бояр; кормильці були і наставниками, і управителями.

Кредит ЄКТС (Credit ECTS): Одиниця, яка використовується в Європейській кредитній трансферно-накопичувальній системі (ЄКТС) для вимірювання обсягу навчального навантаження студента, потрібного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Певна кількість кредитів ЄКТС призначається всім компонентам освітньої / навчальної програми та програмі в цілому. Кредит ЄКТС може бути присвоєний студенту як знак того, що оцінюванням встановлено опанування ним певних наперед визначених результатів навчання. Як правило, присвоєний кредит ЄКТС не може бути втрачений, проте за деяких обставин заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад може встановити, що для того, аби бути визнаними складовою частиною освітньої / навчальної програми, кредити мають бути присвоєні в певний проміжок часу.

Критерії оцінювання (Assessment criteria): Стосовно оцінювання виконання вимог освітніх / навчальних програм – описи того, що і на якому рівні має зробити студент для демонстрації досягнення результатів навчання.

Курс (Course): У світовій практиці – частина освітньої / навчальної програми, яка зазвичай є автономною і оцінюється окремо та характеризується конкретним набором результатів навчання і відповідними критеріями оцінювання. Освітня / навчальна програма, як правило, складається з певної кількості курсів. За навчальним навантаженням студента курс характеризується певною (рекомендовано уніфікованою або кратною) кількістю кредитів ЄКТС. Курс – синонім вітчизняного терміна «навчальна дисципліна / модуль» в

освітній / навчальній програмі. У певних випадках курс означає освітню / навчальну програму в цілому

"Ластівка", "Ластовка" – український ілюстрований журнал для дітей і молоді. Виходив 1869–1881 у Львові спочатку як щотижневий додаток до газети "Учитель", з 1875 – як самостійний орган. В "Л." друкувалися вірші, оповідання, казки, статті історичного, природознавчого та релігійного змісту, господарські поради тощо.

Латинські школи – католицькі навчальні заклади (початкові або підвищеного типу) з латинською мовою навчання епохи Відродження. Відкривалися при католицьких костелах і монастирях, були елементарного і підвищеного типу.

Лицарські академії – станові навчальні заклади для синів дворян. З'явилися в німецьких державах наприкінці XVI ст., набули поширення після тридцятилітньої війни 1618–1648. Мали на меті готувати молодь до військової та цивільної служби. До навчального плану Л. а. входили латинська, французька, німецька та інші мови, історія, математика, фізика, етика, право, риторика, генеалогія та ін. Велика увага приділялася навчанням верхової їзди, фехтування, стрільби, танців тощо. У другій половині XVIII ст. Л. а. було замінено на інші навчальні заклади.

"Лінгард і Гертруда" – соціально-педагогічний роман у 4-х частинах, написаний Й. Г. Песталоцці. У художній формі роман розповідає про шляхи відродження швейцарського села, головним чином засобами виховання. Героїня роману Гертруда – селянка – вчить своїх дітей раціонально вести господарство та одночасно дає їм елементарні знання й релігійно-моральне виховання. За зразком такого сімейного виховання поміщик-філантроп організує ідеальну школу для дітей селян.

Лісабонська конвенція з визнання (Lisbon Recognition Convention): Міжнародна конвенція Ради Європи, що розроблена спільно з ЮНЕСКО, прийнята в 1997 р. у Лісабоні, запроваджується з 1999 р. і стосується визнання академічних ступенів та кваліфікацій вищої освіти. Конвенція встановлює, що ступені (кваліфікації) і періоди навчання мають визнаватися, якщо інституціями, відповідальними за визнання, не встановлено суттєвих відмінностей. Лісабонська конвенція з визнання слугує важливим інструментом Болонського процесу та Європейського простору вищої освіти.

Лісабонська стратегія (Lisbon Strategy): Ініційована у 2000 р. Європейським Союзом стратегія із підвищення конкурентоспроможності, зокрема через створення Європейського дослідницького простору (ЄДП) з метою розвитку суспільства та економіки, що базуються на знаннях.

Ліцензування (Licensing): Процес, за яким урядовий орган надає офіційний дозвіл: 1) освітнім / навчальним програмам на реалізацію до отримання акредитації; 2) закладам освіти для виконання конкретних функцій. У національній практиці вищої школи ліцензування – процедура визнання уповноваженим органом спроможності закладу вищої освіти / вищого навчального закладу розпочати освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти, відповідних ступенів і кваліфікацій згідно з вимогами стандартів вищої освіти та державними вимогами щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення.

Луцька братська школа – навчальний заклад, заснований Луцьким братством – громадською організацією православних українських шляхтичів Волині та міщан Луцька – близько 1617. Статут школи засновувався на "Порядку шкільному" Львівської братської школи. Схвалені братством "Артикули прав" містили правила поведінки учнів. У Л. б. ш. навчалися сини міщан Луцька й православних шляхтичів Волині. У школі високого рівня досягло вивчення граматики, риторики й поезики, хорового співу.

Львівська братська школа – навчальний заклад, перша братська школа в Україні. Заснували її близько 1585 р. діячі Львівського братства Ю. Рогатинець, І. Рогатинець, І. Красовський та ін. Статут Л. б. ш. ("Порядок шкільний") – видатна пам'ятка передової педагогічної думки. Він передбачав демократичні основи організації школи. До Л. б. ш. приймали дітей різних станів зі Львова та з інших міст і сіл України. Молодші школярі

навчалися грамоти, старші (спудеї) вивчали старослов'янську, грецьку й латинську мови, граматику, риторику й поетику, елементи філософії. Школа стала й осередком розвитку хорового співу та українського шкільного театру. У 1591 була надрукована грецько-старослов'янська граMATика "Адельфотес", складена учнями школи й учителем Арсенієм Еласонським. Гетьман П. Сагайдачний заповів значні кошти на потреби школи. Л. б. ш. справила великий вплив на розвиток освіти не тільки в Україні, а й у Білорусі, Молдові та ін. Вона виховала багатьох відомих громадських і культурних діячів. Керівники Л. б. ш. намагалися перетворити її на вищий навчальний заклад, однак у другій половині XVII ст. школа занепала, а у 80-х роках XVIII ст. перестала існувати.

Львівський ліцей – загальноосвітній навчальний заклад проміжного (між середньою та вищою школою) типу. Заснований 1805 на базі ліквідованого австрійським урядом Львівського університету. Мав відділи філософії, права, богослов'я, хірургії, на яких навчалася від 500 до 800 студентів, переважно дітей шляхти, духовенства й купецтва. У 1817 ліцей реорганізовано в університет.

Львівський таємний університет – вищий навчальний заклад, що діяв нелегально на громадських засадах у Львові 1921–1925. Заснований у відповідь на заборону приймати студентів українського походження до Львівського університету. Мав філософський, юридичний і медичний факультети, на яких навчалися понад 1 тис. студентів. Першим ректором був В. Щурат. При Л. т. у. 1921–1922 діяло два курси таємної політехніки (політехнічного інституту).

Магістр (Master): Назва академічного ступеня (кваліфікації), що присуджується після завершення другого етапу Магістр (Master): Назва академічного ступеня (кваліфікації), що присуджується після завершення другого етапу (підрівня) 5-го рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти або другого циклу вищої освіти в болонській класифікації. Зазвичай реалізація магістерської освітньої / навчальної програми вимагає попередньої освіти на бакалаврському підрівні, циклі (у цьому разі потребує 60–120 кредитів ЄКТС). У певних випадках можлива інтегрована магістерська підготовка в межах двох етапів (підрівнів, циклів) на базі повної (завершеної) середньої освіти (сумарно 300–360 кредитів ЄКТС)

Магія – дії чаклуна, через які він намагається досягти влади над тваринами, явищами природи, або навіть іншими людьми.

Малі народні училища – навчальні заклади Російської імперії для непривілейованих станів з дворічним терміном навчання, що відкривалися у повітових містах України за шкільним Статутом 1786 р.

Мандрівні дяки – студенти-бурсаки, вихованці українських духовних шкіл XVII–XVIII ст., які не мали постійного місця проживання і служби, мандрували по містах і селах України, заробляючи на прожиття культурно-просвітницькою роботою (учителювали, складали та декламували вірші, ходили з вертепом).

Материнська школа – 1) перший ступінь в педагогічній системі Я. А. Коменського. Охоплювала виховання й навчання дітей у сім'ї до 6-річного віку; 2) дошкільний заклад у Франції й деяких інших країнах для дітей від 2 до 6 років. М. ш. нерідко організовуються безпосередньо при початкових школах ряду країн як так звані класи для малят, до яких приймають дітей з 4 років.

Мережа національних інформаційних центрів академічного визнання (National Academic Recognition Information Centre Network, NARIC network): Мережа національних інформаційних центрів країн – членів Європейського Союзу, яка створена з метою вдосконалення академічного визнання дипломів і періодів навчання, сприяння мобільності студентів, викладачів та дослідників. Більшість таких центрів не приймає рішення з визнання, а лише надає потрібну інформацію і консультації щодо зарубіжних освітніх систем та кваліфікацій.

Міжнародна стандартна класифікація освіти, МСКО (International Standard Classification of Education, ISCED): Класифікація освіти на основі системної

характеристики освітніх програм, слугує інструментом збирання, узагальнення та представлення статистичних даних про освіту. МСКО запроваджена ЮНЕСКО у 1976 р., переглянута у 1997 р. і нині є основною міжнародною класифікаційною системою освіти. У МСКО наскрізними класифікаційними параметрами визначено рівні і галузі освіти, а також додаткові критерії (наприклад призначення, орієнтація, тривалість освітньої програми). Концепція МСКО містить визначення таких понять, як освіта, підготовка, навченість, навчання, комунікація, інформація тощо. У 2011 р. прийнято оновлену версію МСКО, яка відображатиме розвиток освіти та більш досконале її розуміння.

Міжнародна стандартна класифікація професій, МСКП (International Standard Classification of Occupations, ISCO): Одна з основних міжнародних класифікацій, яка є інструментом систематизації робіт (занять, професій) відповідно до притаманних їм завдань та обов'язків. МСКП слугує: основою для міжнародних звітів, порівнянь та обмінів статистичними й адміністративними даними щодо професій; моделлю для розроблення національних і регіональних класифікацій професій; системою, що може бути безпосередньо використана в країнах, які не мають власних національних класифікацій.

Міжнародні студенти (International students): Студенти, які попередню освіту здобували в іншій країні

Міжнародний фонд "Відродження" – недержавна неприбуткова добродійна організація, що сприяє становленню в Україні відкритого демократичного суспільства. Фонд заснували 1990 Українська Рада Миру, товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка та Українська екологічна асоціація "Зелений світ" спільно з відомим американським фінансистом та філантропом Джорджем Соросом. Міжнародний Фонд "Відродження" здійснює фінансову, матеріально-технічну, організаційну й методичну підтримку з програм освіти й науки, громадянського суспільства, культури, екології та охорони здоров'я. Освітні програми передбачали трансформацію гуманітарної освіти: створення нових навчальних програм, підручників і посібників для середніх шкіл та вузів; підтримку вищої освіти; сприяння розвитку загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, авторських шкіл; сприяння вивченню іноземних мов, навчанню за кордоном тощо.

Міське училище – в Російській імперії та деяких країнах початкове училище підвищеного типу. У Росії створені за Положенням 1872 року на базі повітових училищ і парафіяльних шкіл. Призначалися для дітей дрібних урядовців, торговців, ремісників та ін. Навчання в них тривало 6 років.

Мобільність (Mobility): Ключовий принцип формування європейських просторів вищої освіти і досліджень, що передбачає різноманітні можливості для вільного переміщення студентів, викладачів, дослідників, адміністраторів у цих просторах з метою академічного і загальнокультурного взаємозбагачення, слугує забезпеченню цілісності зазначених європейських просторів. Важливу роль у забезпеченні мобільності відіграють основні інструменти Болонського процесу – Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, Додаток до диплома, а також європейська і національні системи забезпечення якості вищої освіти.

Модуль (Module): Навчальний компонент освітньої / навчальної програми, у якій кожний такий компонент містить однакову або кратну кількість кредитів ЄКТС (наприклад 5, 10, 15). У різних країнах, освітніх документах модуль може означати компонент освітньої / навчальної програми, курс, навчальну дисципліну, групу навчальних дисциплін.

Модуляризація (Modularisation): Підхід до побудови освітньої / навчальної програми, при якому її компоненти (курси / навчальні дисципліни) мають однаковий або кратний вимір. За проектом Тюнінг та Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою рекомендовано такі варіанти кредитних вимірів: 5–10–15 або 6–9–12–15

Мукачівська учительська семінарія – середній педагогічний навчальний заклад на Закарпатті. Створена 1914 р. для підготовки вчителів народних (початкових) шкіл. До М. у. с. приймали юнаків і дівчат з неповною середньою освітою. Навчання тривало 4 роки. З 1914

по 1918 семінарія була угорською, з 1919 по 1939 викладання проводилось українською та російською мовами. У 1945 замість М. у. с. було відкрито педагогічне училище.

Мусячне виховання – система розумового та естетичного виховання дітей у Стародавній Греції (Афіни). Включала в себе літературну й музичну освіту та ознайомлення з елементами наук. Складалася з кількох послідовних ступенів: школи граматиста, школи кіфариста й гімнасію. У ранній період старогрецького виховання музика була основним елементом у системі М. в. Пізніше, в епоху еллінізму, в змісті М. в. значне місце відводилося граматиці, філософії тощо.

Навантаження студента (Student workload): Час, який пересічний студент (певного рівня / циклу вищої освіти) потребує для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Цей час включає всі види навчальної роботи: лекції, семінарські, практичні заняття, самостійну роботу, складання екзаменів тощо.

Навчальна програма (Study programme): див. Освітня програма (Educational programme).

Навчальне навантаження (Study load): див. Навантаження студента (Student workload).

Навчальний заклад: див. Освітній заклад (Educational institution).

Навчання / навченість (Learning): За Міжнародною стандартною класифікацією освіти, навчання (процес) / навченість (результат) визначається як будь-яке поліпшення в пове-дінці, інформованості, знаннях, розумінні, поглядах, ціннос-тях, уміннях.

Навчання впродовж життя (Lifelong learning, LLL): Процес навчання за будь-якими формами (формальне, нефор-мальное, інформальне), рівнями (підрівнями, циклами) та пері-одами (тривалістю) впродовж усього життя людини.

Навченість навчатися (Learning to learn): Здатність до організації і постійного продовження власного індивідуального і / або групового навчання. Навченість навчатися є однією з ключових компетентностей особи, що визначені Європейським Парламентом і Радою Європейського Союзу, та включає оцінювання своїх навчальних потреб, процесу та прогресу, визначення можливостей, подолання перешкод для успішного навчання, відповідну мотивацію і впевненість.

Накопичення кредитів (Credit accumulation): Процес послідовного отримання кредитів за навчання в рамках освітньої / навчальної програми, відповідно до вимог якої потрібно отримати певну кількість кредитів для її успішного завершення. Кредити присвоюються і накопичуються лише тоді, коли успішне досягнення студентом визначених (очікуваних) результатів навчання підтверджене оцінюванням. Кредити можуть взаємно визнаватися між освітніми / навчальними програмами в одному навчальному закладі, між різними закладами в межах країни або на міжнародному рівні. У будь-якому разі лише заклад освіти / навчальний заклад, що присуджує кваліфікацію, визначає, які кредити, отримані в інших місцях, можуть бути зараховані як частина роботи, необхідної для присудження кваліфікації

Народні школи – загальноосвітні навчальні заклади початкового навчання, єдино доступні в Російській імперії для дітей всього населення. У них навчали читати, писати та трьоm арифметичним діям.

Народні університети – громадські навчальні організації, що сприяють самоосвіті, культурному розвитку й підвищеного професійного рівня громадян. Вперше виникли в Данії й Норвегії (1864), потім в Англії, Франції та інших країнах. В Україні виникли в 70-х роках XIX ст. Значне поширення Н. у. дістали в 1905–1906, коли вони були відкриті в більшості губернських та повітових міст. У період царської реакції 1907–1911 майже всі Н. у. були закриті. Відновили свою діяльність після Лютневої революції 1917. Наприкінці 50-х років XX ст. почали формуватися Н. у. (іноді під назвою Н. у. культури) як форма підвищення загальнокультурного рівня народу, пропаганди досягнень науки, техніки, мистецтва й літератури. Створювалися громадськими організаціями при клубах, будинках культури, на підприємствах, у вузах тощо.

Наукове товариство ім. Т. Шевченка – український центр на зразок європейських Академій наук. Створене у 1873 р. з ініціативи чернігівця Олександра Кониського у Львові. У його рамках діяло три наукові секції: історико-філософська, філологічна, математично-природничо-лікарська, а також цілий ряд комісій, зокрема: археографічна, бібліографічна, етнографічна, правова, статистична та ін.

Науково-педагогічні / педагогічні працівники: див.Академічний персонал (Academic staff).

Національна рамка кваліфікацій, НРК (National Qualifications Framework, NQF): Цілісний міжнародно зрозумілий опис національної шкали кваліфікацій у термінах компетентностей, через який усі кваліфікації та інші навчальні досягнення, зокрема у вищій освіті, можуть бути виражені й співвіднесені між собою в узгоджений спосіб.

Недільні школи – 1) безплатні школи для дорослих в Російській імперії, які працювали в неділю і святкові дні й давали початкову освіту. Виникли в 50-ті роки XIX ст. Одна з перших Н. ш. заснована 1858 у Полтаві. У 1859 в Києві відкрилося три Н. ш. для робітників і ремісників. Н. ш. активно допомагав Т. Шевченко, написав для них "Букварь южнорусский". Пізніше буквар для Н. ш. склав О. Потебня. У 1859–1860 Н. ш. відкрилися в багатьох містах і селах України. У 1862 Н. ш. були заборонені царським урядом, у 1864 Н. ш. знову дозволено, але з великими обмеженнями. У 1870 Х. Алчевська відкрила Харківську жіночу недільну школу, що проіснувала близько 50 років; 2) навчальні заклади етнічного або релігійного спрямування.

Неформальна освіта (Non-formal education): Додаткова освіта, що доцільно організована, проте не завершується наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу) формальної освіти.

Неформальне навчання (Non-formal learning): Додаткове навчання, що не завершується наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу) формальної освіти.

Ніжинський ліцей князя Безбородька – один з найстаріших вищих навчальних закладів в Україні. Заснований 1820 на кошти князя І. Безбородька в Ніжині як Гімназія вищих наук (гуманітарного профілю). Призначалася для дітей небагатого дворянства. У 1832 гімназію реорганізовано у фізико-математичний ліцей для підготовки офіцерських кадрів. У 1840 фізико-математичний ліцей перетворено на юридичний, що мав готувати чиновників судових установ. У 1875 ліцей реорганізовано в історико-філологічний інститут імені князя Безбородька. Інститут готував учителів класичних мов, російської мови та історії для середніх навчальних закладів. У 1920 інститут перетворено в науково-педагогічний, а в 1925 – в інститут народної освіти. У 1933 інститут народної освіти реорганізовано в педагогічний інститут, якому в 1939 присвоєно ім'я М. Гоголя, який навчався в цьому інституті.

Німецька гімназія – відкрита в 1784 р. при Львівському університеті.

Нове виховання, нові школи – міжнародний педагогічний рух за оновлення школи й виховання, за побудову всієї навчально-виховної роботи виходячи з інтересів дитини в даний момент. У країнах Західної Європи цей рух дістав назву нового виховання, в Німеччині – педагогіки реформ, у США – прогресивізму. Виник цей рух на межі XIX–XX ст., визначними представниками його були О. Декролі, С. Френе, Р. Кузіне, А. Фер'єр та ін. Практично принципи Н. в. здійснювалися в ряді шкіл інтернатного типу. У них проголошувалася відмова від зубріння, формалізму і схоластики, велика увага приділялася фізичному та естетичному вихованню, ручній праці, дитячому самоврядуванню. У 1912 виникло "Міжнародне об'єднання нових шкіл", яке сформулювало деякі загальні організаційні й дидактичні положення.

Освіта (Education): За концепцією Міжнародної стандартної класифікації освіти будь-яка цілеспрямована й організована діяльність для задоволення навчальних потреб (потреб у навченості), яку в деяких країнах називають окультуренням або підготовкою. Інакше кажучи, освіта – організована й послідовна комунікація заради навченості. При цьому комунікація розглядається як взаємодія між певною кількістю осіб, що пов'язана з передаванням інформації.

Освіта дорослих (Adult / continuing / recurrent education): Комплекс освітніх заходів будь-яких змісту, рівня, методу, форми, завдяки яким особи, які вважаються в певному суспільстві дорослими, вдосконалюють свої освітні і професійні кваліфікації, розвивають здатності, компетентності.

Освітні кваліфікації (Educational qualifications): Кваліфікації, що присуджуються в освітній системі на основі освітніх стандартів.

Освітні стандарти (Educational standards): Стандарти, що виробляються в освітній системі для забезпечення освіти певного рівня (підрівня, етапу, циклу) і присудження відповідних освітніх (академічних) кваліфікацій (ступенів).

Освітній заклад (Educational institution): Організація, що надає навчальні та / чи пов'язані з цим послуги.

Освітній компонент (Educational component): Самодостатня і формально структурована частина освітньої / навчальної програми (наприклад курс, модуль, навчальна дисципліна, семінар, виробнича практика тощо).

Освітній рівень (Educational level): див. **Рівень освіти (Level of education).**

Освітня програма (Educational programme): Узгоджена сукупність освітніх компонентів (навчальних дисциплін, модулів, практик тощо), яка визнана необхідною для присудження певної кваліфікації та описана результатами навчання в термінах компетентностей.

"О вихованні чад" – один із перших друкованих посібників з виховання дітей у сім'ї. Перші 200 примірників книги надруковано у Львівській братській друкарні 1609 р. Основну його частину становить церковнослов'янський переклад повчань "отців церкви", насамперед Іоанна Златоустого. На думку деяких дослідників, упорядником "О в. ч." був І. Борецький – ректор Львівської братської школи. Упорядник піддає сумніву вчення церкви про визначення долі людини наперед. Радить батькам віддавати дітей у науку, оскільки наука – джерело всього доброго. Вважає, що виховання треба починати з раннього віку, що навички, прищеплені з дитинства, визначають поведінку людини протягом усього життя. Книга збереглася у двох примірниках: у Львівському музеї українського мистецтва й у Софійській народній бібліотеці (Болгарія).

Однокласні школи – початкові навчальні заклади у Східній Галичині, навчання в яких вели напівписьменні дяки, які ледве могли дати своїм учням щось більше, ніж початки абетки й Святого письма.

Острозька школа (академія) – греко-слов'яно-латинська колегія, перша українська школа вищого рівня. Серед сучасників відома під назвою "академія". Заснована близько 1576 в м. Острозі К. К. Острозьким. Стала значним освітнім центром антикатолицького спрямування. У школі викладали слов'янську, грецьку й латинську мови й так звані "вільні науки" (граматику, арифметику, риторику, логіку та ін.). На високому рівні було поставлено вивчення музики та хорового співу, тут розвинувся широковідомий в Україні і в Білорусі "острозький наспів". Першим ректором школи був письменник Г. Смотрицький. При школі діяли друкарня й науково-літературний гурток. О. ш. мала велике значення для поширення освіти серед населення і організації школи в Україні, а також впливала на пізніше відкриті братські школи у Львові, Києві, Луцьку, Вільнюсі, Бресті. Перестала існувати 1636 р. Відроджена в 1994 р.

Оцінка (Grade / mark): Будь-яка кількісна або якісна міра на основі визначених критеріїв, які використовуються для опису результатів оцінювання в окремій навчальній дисципліні (модулі) або в освітній / навчальній програмі в цілому.

Оцінювання студентів (Assessment of individual students): Формалізований процес визначення рівня опанування студентом запланованих (очікуваних) результатів навчання, що є необхідним для вдосконалення навчального процесу, підвищення ефективності викладання, розвитку студентів.

"Паблік скулз" – приватні привілейовані середні школи в Англії, які зберігають аристократичні традиції і доступні через дуже високу плату за навчання лише заможним

батькам. Назва "П. с." була дана на початку XIX ст. групі кращих граматичних шкіл з інтернатами. Зараз усі "П. с." є формально незалежними від держави навчальними закладами, якими керують опікунські ради. Більшість "П. с." призначена для хлопчиків. Тривалість навчання в них – 5 років (13–18), після закінчення приватної підготовчої школи. Навчальний процес у "П. с." організується за системою фуркації на основі диференційованих навчальних планів і програм. Велика увага приділяється самостійній роботі учнів, якою керують тьютори. Навчальний план за своїм обсягом збігається з планом граматичної школи, однак у ньому велика увага приділяється вивченню класичних мов. Останнім часом зросла кількість учнів, які спеціалізуються в галузі природничо-математичних і технічних наук. У "П. с." склалася своєрідна система морального виховання, відома як "система виховання характеру". Неабияку роль відіграють спортивні ігри, що розглядаються як важливий засіб не лише фізичного, а й морального виховання.

Паланкові школи – навчальні заклади на території Запорозької Січі, що передбачали формування у молоді, крім якостей лицарської честі, певної системи доблесті та звитяги.

Парафіяльні школи – початкові школи при церковних парафіях, які створювалися в Україні з XI ст. Учителями у них були священники, частіше дяки, іноді мандрівні. У XV–XVIII ст. в Україні стали найпоширенішими.

Педологія (від грецьк. наука про дитину) предметом вивчення вважала дитину й охоплювала своїм змістом анатомію, фізіологію, біологію, психологію та соціологію дитини.

Перемишльська державна гімназія з українською мовою навчання – друга (після академічної гімназії у Львові) за часом заснування й значенням українська гімназія в Галичині, створена 1888 р. Спочатку це були паралельні класи з українською мовою навчання при польській гімназії, з 1895 р. після відкриття повних 8 класів – самостійна гімназія класичного типу. Після шкільної реформи 1932 р. П. д. г. була реорганізована на 4-річну загальноосвітню гімназію і 2-річний ліцей з двома профілями: гуманітарним і природничо-математичним. П. д. г. належала до найбільших українських гімназій у Галичині. З початком Другої світової війни гімназія припинила існування.

Піарські школи – католицькі навчальні заклади епохи Відродження. Вони успішно конкурували з єзуїтськими школами, утримувалися католицьким орденом піаріїв.

"Повчання Володимира Мономаха", "Повчання Володимира Мономаха своїм дітям" – визначна пам'ятка літератури Київської Русі. Збереглася у Лаврентіївському списку "Повісті временних літ". Написана, ймовірно, 1117 р. Це оригінальний твір, у якому Володимир Мономах висловлює думки загальнодержавного, політичного й морального характеру, повчає своїх дітей бути розумними правителями, самим учитися й поширювати освіту, власною поведінкою давати приклад іншим.

Полкові школи – навчальні заклади на території Запорозької Січі, що передбачали формування у молоді, крім якостей лицарської честі, певної системи доблесті та звитяги. Їх відкривали переважно у приміщеннях, які належали церкві.

Початкові училища – загальноосвітні навчальні заклади, в яких навчають елементарної грамоти. У 988 році таке училище існувало у Києві.

Початкові школи – народні школи, діяли з давніх часів в усіх містах, містечках, великих селах.

Придатність до працевлаштування (Employability): Наявність у випускників компетентностей (знань, умінь, інших особистісних характеристик), що необхідні для успішного працевлаштування. Призначення кредитів (Credit assignment): Процес формального визначення в кредитах ЄКТС навчального навантаження студента, необхідного для опанування певної освітньої / навчальної програми або її компонентів.

Природовідповідності принцип – педагогічний принцип, згідно з яким вихователь у своїй діяльності повинен керуватися факторами природного розвитку дитини.

Присвоєння кредитів (Award of credits): Акт надання (зарахування) студентові певної кількості кредитів ЄКТС. Присвоєння кредиту ЄКТС підтверджує, що результати

навчання студента оцінено, і що студент виконав вимоги до освітнього / навчального компонента чи кваліфікації.

Присудження ступеня / кваліфікації (Award of degree / qualification): Акт надання студентові певного академічного ступеня / кваліфікації за результатами успішного виконання відповідної освітньої / навчальної програми.

Продовжена освіта (Continuing / recurrent education): див. **Освіта дорослих (Adult education).**

Прогімназії – неповні середні навчальні заклади в Російській імперії і Німеччині. Засновані у 1864 році. Строк навчання в них тривав 4-6 років.

Проект Тюнінг (TUNING Project): Проект Європейської Комісії «Налаштування освітніх структур в Європі», що реалізується з 2000 р. європейськими університетами при взаємодії із сферою праці та спрямований на формування загальної методології порівнюваності і сумісності рівнів та змісту освітніх / навчальних програм у різних предметних областях вищої освіти. Проект охоплює переважну більшість країн, що підписали Болонську декларацію, включаючи Україну. Проект Тюнінг виходить з того, що академічні ступені (кваліфікації) у міжнародному плані можуть бути порівнянними і сумісними, якщо порівнюване те, що здатні (компетентні) виконати їх власники, та якщо порівнювані відповідні академічні і професійні профілі. При цьому не ставиться за мету розроблення уніфікованих загальноєвропейських освітніх / навчальних програм із детермінованим переліком навчальних дисциплін та із визначеним змістом. За проектом визначено загальні, ключові та специфічні, предметні компетентності для окремих освітніх галузей. У рамках проекту також розроблені дескриптори циклу / рівня для значної кількості предметних областей.

Професійне визнання (Professional recognition): Стосується права власника кваліфікації на практичну діяльність і відповідний професійний статус. У межах Європейського Союзу визнання в професійних цілях визначається як правовий акт, а яким компетентний орган у приймаючій країні визнає, що кваліфікація, отримана за рубежом, прийнятна для здійснення на її території законодавчо регульованої професійної діяльності.

Професійні кар'єрні кваліфікації (Professional career qualifications): Професійні кваліфікації, що присуджуються роботодавцями в сфері праці на основі професійних стандартів. Професійні кар'єрні кваліфікації слід відрізнити від професійних освітніх кваліфікацій, які надаються в освітній сфері.

Професійні кваліфікації (Professional qualifications): Кваліфікації, які надаються з урахуванням професійних стандартів, що діють у сфері праці, і відображають здатність особи виконувати завдання і обов'язки певного виду професійної діяльності. За суб'єктом надання професійні кваліфікації поділяються на кар'єрні (надаються у сфері праці) та освітні (надаються у сфері освіти). Серед професійних кар'єрних кваліфікацій – кваліфікаційні розряди, ранги, класні чини, категорії, звання тощо.

Професійні освітні кваліфікації (Professional educational qualifications): Освітні кваліфікації, які орієнтовані на вихід випускника на ринок праці, здійснення професійної діяльності та надаються в освітній сфері з урахуванням професійних стандартів за результатами виконання професійних освітніх програм. Професійні освітні кваліфікації не слід плутати із академічними кваліфікаціями (ступенями), що орієнтовані на подальше навчання, або професійними кар'єрними кваліфікаціями, які надаються роботодавцями у сфері праці.

Професійні освітні програми (Professional educational programmes): Професійно, практично орієнтовані освітні / навчальні програми, що передбачають вихід випускника на ринок праці.

Професійні стандарти (Professional standards): Мінімально необхідні вимоги до змісту та умов праці, кваліфікації працівників, їх компетентностей, що визначаються роботодавцями і слугують основою для присудження професійних кваліфікацій. Професійні

стандарти співвідносяться з рівнями національної рамки кваліфікацій і групуються за галузевими ознаками.

Профіль навчання (Profile of study): Сукупність основних типових характеристик освітньої / навчальної програми, що відображають специфіку спрямування вищої освіти. Серед таких характеристик – орієнтація освітніх / навчальних програм, що визначає їх тип (А – теоретичний, академічний, В – практичний, професійний). Орієнтаційні типи характерні для всіх рівнів і циклів вищої освіти – бакалаврського, магістерського, докторського.

Пуританське виховання – виховання в душі аскетизму, релігійності, бережливості і слухняності. У найбільш яскравій формі П. в. здійснювалося в пуританських релігійних громадах Англії XVI–XVII ст., в кальвіністських, квакерських і братських організаціях.

Профіль ступеня (Degree profile): див. **Профіль навчання (Profile of study).**

Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (Framework for Qualifications of the European Higher Education Area, QF EHEA): Всеохопна рамка (шкала) кваліфікацій, яка розроблена для закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів Європи, прийнята на Бергенській конференції (2005 р.), описує три послідовних цикли вищої освіти: перший, включаючи короткий, (бакалаврський), другий (магістерський) і третій (докторський). Для опису кваліфікаційних рівнів рамки використовуються Дублінські дескриптори, що складаються з п'яти видів компетентностей (результатів навчання): знання і розуміння; застосування знань і розуміння; формування суджень; комунікація; здатність для подальшого навчання, розвитку, а також кредитний вимір для першого і другого циклів.

Ранжування закладів вищої освіти (Ranking Higher Education Institutions): Процес і механізм порівняння показників діяльності закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів (та / або освітніх / навчальних програм) за певними критеріями та визначення відповідних рейтингів. Серед авторитетних світових рейтингів – «Таймс» (Times-QS), який визначає 200 найкращих університетів та еквівалентних їм закладів, і «Шанхайський» (Академічний рейтинг університетів світу – ARWU), ранжує 500 університетів та еквівалентних закладів світового класу

Регульована професія (Regulated profession): Професія, діяльність у межах якої певним чином регулюється законом або адміністративними правилами.

Реальна освіта – тип загальної освіти в основу якої покладено засвоєння учнями практично корисних знань. Виникла у Росії у XVIII ст. у зв'язку з розвитком промислового виробництва.

Реальне училище – тип середнього навчального закладу в Російській імперії та в деяких зарубіжних країнах. Призначалися для нижчих класів. Першим в Україні було Чернігівське ремісниче училище (1804).

Результати (Outcomes): Очікувані чи досягнуті результати освітньої / навчальної програми, іншої інституційної діяльності, що підтверджуються певним переліком індикаторів. Реальні досягнуті результати відмінні від цілей, які являють собою очікувані (заплановані, бажані) результати.

Результати навчання (Learning outcomes): Сукупність компетентностей, що виражають знання, розуміння, уміння, цінності, інші особистісні якості, які набув студент після завершення освітньої / навчальної програми або її окремого компонента. Результати навчання в сукупності із критеріями їх оцінювання визначають мінімальні вимоги до присвоєння кредитів, у той час як виставлення оцінок ґрунтується на зіставленні реальних навчальних досягнень студента із мінімальними вимогами. Реальні результати навчання відрізняються від навчальних цілей (очікуваних результатів) тим, що стосуються навчальних досягнень студента, тоді як цілі навчання є намірами викладача (запланованими результатами). Термін «результати навчання» є одним із основних термінів Болонського процесу і важливий для розуміння та порівняння розмаїття академічних ступенів (кваліфікацій) в Європі, зміни освітньої парадигми з процесної на результатну. Останнє означає перехід від підходу в побудові освітніх / навчальних програм та викладанні, орієнтованого на викладача, до студентоцентрованого підходу.

Рівень кредиту (Credit level): Показник відносного рівня вимог до складності навчального компонента, глибини його вивчення та рівня самостійності студента. Може пов'язуватися з роком навчання (наприклад, рівні 1 / 2 / 3 при трирічній освітній / навчальній програмі) і / або змістом курсу (наприклад базовий, середній, ускладнений)

Ремісничі училища – навчальні заклади системи професійно-технічної освіти. Створено у 1940 році з метою підготовки кваліфікованих робітників для різних галузей народного господарства. До 1940 року існували школи фабрично-заводського учнівства.

Римське виховання – антична педагогічна система, сукупність форм і методів виховання й навчання молодого покоління в Стародавньому Римі (до VI ст. н. е.). В епоху патріархально-родового Риму велика роль відводилася родинному вихованню. Освіта в Римі часів республіки та імперії представлена трьома типами шкіл: елементарними, граматичними та школами риторів. Елементарні школи були численними й забезпечували поширення писемності серед вільного населення. Для дітей патрициїв та вершників існували навчальні заклади вищого типу – граматичні школи; у I ст. н. е. з'явилися граматичні школи для дівчаток. Цей тип шкіл з деякими змінами проіснував до кінця Римської імперії. У риторських школах юнаки здобували вищу гуманітарну освіту. Усі школи в Стародавньому Римі були приватними і платними. З середини I ст. до н. е. вони стали державними. Поступово навчання й виховання в граматичних і риторських школах набуло формального характеру і сприяло підготовці та створенню численного апарату чиновників. У V ст. н. е. римська школа припинила своє існування, поступившись місцем християнським школам раннього середньовіччя.

Рицарська академія – становий навчальний заклад для синів дворян; Р. а. почали створюватися в німецьких державах наприкінці XVI ст. і набули великого поширення після Тридцятирічної війни (1618–1648). Р. а. готували молодь із знатних сімей до військової і громадянської служби. Навчальний план Р. а. був ширшим за гімназійний: до нього входили латинська, французька, італійська, часто й іспанська мови, математика, фізика, генеалогія, право, історія тощо. Велика увага приділялася фехтуванню, верховій їзді, танцям. У XIX ст. Р. а. були поступово перетворені у звичайні гімназії чи кадетські корпуси.

Рицарське виховання – система виховання синів світських феодалів, яка існувала в середньовіччі. До 7 років хлопчики виховувалися дома під наглядом матері, після чого їх віддавали до двору сюзерена. Тут до 14 років вони виконували обов'язки пажів, а пізніше – до 21 року – були зброєносцями при знатному рицарі. За ці роки молоді феодали мали оволодіти "сімома рицарськими чеснотами" – вмінням полювати, їздити верхи, плавати, фехтувати, стріляти з лука, грати в шашки, складати й співати вірші на честь дами серця, а також виробити в собі такі моральні якості, як хоробрість, наполегливість, вірність сюзеренові тощо. З падінням рицарства зникло й Р. в.

Рівень освіти (Level of education): Місце освітньої / навчальної програми, відповідного академічного ступеня (кваліфікації) в системі освіти, зокрема вищої освіти. Рівень освіти, поряд з галуззю освіти, є основною класифікаційною змінною Міжнародної стандартної класифікації освіти. Кваліфікації також ідентифікуються з певними рівнями європейських і національних рамок кваліфікацій. Зазвичай існує національна ієрархія рівнів освіти, академічних ступенів, кваліфікацій (з цією метою в різних країнах прийнято національні системи класифікації освіти та рамки кваліфікацій). Кількість рівнів освіти, академічних ступенів, кваліфікацій може відрізнятися поміж країнами та системами вищої освіти.

Рівні вищої освіти (Levels of higher education): див. Міжнародна стандартна класифікація освіти, МСКО (International Standard Classification of Education, ISCED).

Рішельєвський ліцей в Одесі – закритий середній навчальний заклад підвищеного типу для дітей аристократії й багатого купецтва. Заснований у 1817 році. Названий на честь колишнього новоросійського генерал-губернатора А.-Е. Рішельє. Навчальні плани ліцею не передбачали спеціалізації, термін навчання становив 8 років. Спочатку було два відділення – філософське та юридично-політичне. До 1820 р. викладання велося французькою мовою.

При директорі І. С. Орлаї (1826–1829) було вдосконалено навчальний план (включено математику, фізику, хімію, біологію, географію, історію та ін.), поліпшено методи навчання, відкрито педагогічне відділення, згодом назване педагогічним інститутом, для підготовки педагогічних кадрів для повітових і комерційних шкіл, при якому діяла кафедра педагогіки. У 1837 організоване фізико-математичне відділення, інститут східних мов, що готував перекладачів для військових установ, 1843 – камеральне відділення з кафедрами природничих та економічних наук. У 1856 р. попечителем Одеського навчального округу було призначено М. І. Пирогова, з ініціативи якого 1865 Р. л. перетворено на Новоросійський університет.

Робітничі факультети – загальноосвітні навчальні заклади для дорослих, які готували до вступу у ВНЗ. Відкривались при ВНЗ і школах як самостійні заклади. Працювали денні і вечірні – 4 роки.

Розуміння (Understanding): Теоретичний (концептуальний) рівень опанування знань, що дає змогу не лише фактично знати, що, де і коли відбувається, а й пояснити, чому і як здійснюється те чи інше явище.

Руська трійця – гурток молодих львівських богословів на чолі з Маркіяном Шашкевичем (1811–1843 рр.), Яковом Головацьким (1814–1888 рр.) та Іваном Вагилевичем (1811–1866 рр.).

Руська школа – українське педагогічне товариство на Буковині. Засноване у 1887 році у Чернівцях. Поширювало освіту серед українського населення, готувало українців-вчителів, видавало підручники рідною мовою.

Світська освіта – школа, в якій навчання і виховання вільні від впливу церкви.

Семінарія – духовні навчальні заклади, а також у XVII ст. навчальні заклади для підготовки вчителів початкових шкіл.

Сертифікація (Certification): Процес, за яким уповноважений орган підтверджує досягнення встановлених стандартів якості та зазвичай надає відповідні права суб'єкту діяльності. Для вищої освіти надання відповідного сертифікату, диплома або звання формально означає, що результати навчання опановані студентом, оцінені та визнані компетентним органом згідно із визначеним стандартом

Сім вільних мистецтв – стандартний класичний освітній цикл, предмети якого поділялись на дві групи, що мали вивчатися на двох рівнях освіти. До першої групи (так званої тривіум) входили граматики, риторика і діалектика, вивчення яких на практиці передбачало засвоєння навичок читання і письма латинською мовою. До другої групи (так званої квадривіум) було включено математику, геометрію, астрономію, музику; метою вивчення яких було формування у людини вмінь і навичок елементарної грамотності.

Січові школи – навчальні заклади на території Запорозької Січі. Складалася з двох відділів: у першому навчали на паламарів та дияконів; другий – відділ молодиків, де вчилися сироти, хрещеники козацької старшини та інші діти.

Соборні школи – середні навчальні заклади у великих містах Західної Європи в епоху Середньовіччя. Засновувались при соборах. Давали ширшу освіту між монастирські й парафіяльні школи.

Соціальний вимір вищої освіти (Social dimension in higher education): Сукупність характеристик вищої освіти, яка включає рівний і справедливий доступ до якісної освіти, інформування і консультування студентів, їх матеріальну підтримку, забезпечення соціальної єдності, що дає змогу більшості молодих людей опанувати освіту вищого рівня та максимально розкрити свій особистий потенціал, а, отже, досягнути соціального вирівнювання громадян. Соціальний вимір вищої освіти є одним з аспектів Болонського процесу.

Соцініанські школи – навчальні заклади в Україні (XVI ст.) епохи Відродження і Реформації засновувані протестантами.

Соціогенетичний напрям в педології у вивченні розвитку дитини брав за основу її пристосування до соціального середовища, де саме середовище відіграло роль рушійного фактора формування особистості. Дослідження проводились у руслі науки про поведінку.

Закони поведінки дитячого колективу виводились на основі соціології та рефлексології. Був широко розповсюджений на Україні, на відміну від Росії, де переважав біогенетичний підхід. Найбільш відомими представниками цього напрямку були І. Соколянський, О. Залужний.

Спартанське виховання – 1) державна система освіти й виховання, що склалася у VIII–IV ст. до н. е. в Спарті. Здійснювалось у державних виховних закладах, де юнаків з 7 до 20 років навчали військової справи, привчали переносити несприятливі умови, виховували з них дисциплінованих, сильних, сміливих воїнів. Освіта обмежувалася читанням і письмом, умінням коротко і зрозуміло висловлюватися; естетичне виховання – заучуванням віршів і грою на музичному інструменті. З 18 до 20 років проводилася практична військова підготовка. С. в. передбачало і всебічне фізичне виховання дівчат у родині; 2) переносно – суворе виховання, що привчає до витривалості й подолання труднощів.

Спільний ступінь (Joint degree): Академічний ступінь (кваліфікація), що присуджується спільно, принаймні, двома закладами вищої освіти / вищими навчальними закладами на основі освітньої / навчальної програми, що розроблена та / або надається спільно цими закладами-партнерами. Присудження спільних ступенів (кваліфікацій) сприяє академічній і професійній мобільності, створенню Європейського простору вищої освіти.

Спудеї (від грец. стараний) – назва в Україні учнів братських шкіл, середніх і молодших класів Київської академії, а також духовних навчальних закладів.

Стандарти (Standards): Положення (норми), що визначають певний рівень вимог до змісту, якості та умов її оцінювання. Стосовно закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів стандарти містять визначення того, що має бути досягнуто цими закладами для акредитації чи сертифікації їх або їхніх освітніх / навчальних програм. Щодо освітніх / навчальних програм, то стандарти включають опис результатів навчання, необхідних для присудження кваліфікації.

Стратегія у вищій освіті (Strategy in higher education): Визначення довгострокових цілей розвитку вищої освіти та обставин, з урахуванням яких плануються, ресурсно забезпечуються і реалізуються відповідні заходи. У рамках Болонського процесу у 2007 р. прийнята стратегія «Європейський простір вищої освіти в глобальному оточенні», у якій поміж пріоритетів на майбутнє є цілісне функціонування цього простору.

Студент (Student): Особа, яка залучена до формальної освітньої / навчальної програми вищої освіти.

Студентоцентризований підхід (Student-centred approach / Learner-centered approach): Передбачає розроблення освітніх / навчальних програм, які зосереджуються на результатах навчання, ураховують особливості пріоритетів особи, що навчається, ґрунтуються на реалістичності запланованого навчального навантаження, яке узгоджується із тривалістю освітньої / навчальної програми. При цьому студенту надаються більші можливості щодо вибору змісту, темпу, способу та місця навчання.

Ступінь (Degree): Офіційна освітня кваліфікація, яка присуджується закладом вищої освіти / вищим навчальним закладом після успішного завершення відповідної освітньої / навчальної програми. Порівняно з академічним ступенем є більш широким поняттям, оскільки охоплює також професійні освітні кваліфікації.

Ступінь другого циклу (Second cycle degree): Освітня кваліфікація, що присуджується закладом вищої освіти / вищим навчальним закладом після успішного завершення другого циклу вищої освіти за болонською класифікацією з тривалістю навчання 1–2 роки та навчальним навантаженням 60–120 кредитів ЄКТС. Ступінь другого циклу, який зазвичай називають магістерським, надається на основі отриманого раніше ступеня першого циклу або (у випадку інтегрованого ступеня) на основі третього освітнього рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти.

Ступінь першого циклу (First cycle degree): Освітня кваліфікація, що присуджується закладом вищої освіти / вищим навчальним закладом після успішного завершення першого циклу вищої освіти за болонською класифікацією з тривалістю навчання не менше трьох років та навчальним навантаженням 180–240 кредитів ЄКТС.

Ступінь першого циклу, який зазвичай називають бакалаврським, надається на основі третього освітнього рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти.

Ступінь третього циклу (Third cycle degree): Освітня кваліфікація, що присуджується закладом вищої освіти / вищим навчальним закладом після успішного завершення третього циклу вищої освіти за болонською класифікацією з тривалістю навчання 3–4 роки і передбачає обов'язкове проведення науково-дослідницької роботи. Ступінь третього циклу, який зазвичай називають докторським, надається на основі отриманого раніше ступеня другого циклу або в певних випадках – першого циклу вищої освіти.

Схоластика – система мислення, яка полягала в застосуванні законів формальної логіки для обґрунтування догматів релігії. Схоластичне навчання розвивало витонченість розуму, але придушувало самостійність мислення людини. Схоластика сприяла розвитку абстрактного мислення, але не розвивала інтересу до реального світу, до природничих наук.

Тотемізм – віра у спільне походження і кровну спорідненість між людьми і певним видом тварин.

Транснаціональна вища освіта (Transnational higher education): Вища освіта, що надається громадянам певної країни освітніми закладами іншої держави

Трансфер (Transfer): Процес зарахування кредитів, присвоєних в одному освітньому закладі і визнаних в іншому, як правило, з метою отримання (присудження) кваліфікації

Тривалість освітньої програми (Duration of educational programme): Стандартна кількість років, упродовж яких студент може виконати освітню програму

Трициклова система вищої освіти (Three-cycle system of higher education): Запроваджена в рамках Болонського процесу система вищої освіти, що складається з трьох циклів: перший і другий цикли відповідають першому і другому етапам (підрівням) 5-го освітнього рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти, а третій – 6-му (найвищому) освітньому рівню за цією класифікацією. Перший, другий і третій цикли зазвичай називають бакалаврським, магістерським, докторським. Кожен із цих циклів забезпечує доступ до професійної кар'єри та подальшого навчання. Характер кваліфікацій, що надаються на кожному з циклів, описується Дублінськими дескрипторами в межах Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти. Документами Болонського процесу допускається також існування короткого циклу в межах першого циклу, або пов'язаного з останнім.

Ужгородська гімназія – середній навчальний заклад, відкритий у 1646 р.

Україномовна греко-католицька духовна семінарія – заснована у 1783 р. у Львові, згодом стала дієвим осередком національного відродження галицьких українців.

Українська народна педагогіка – система емпіричних педагогічних знань, засобів, принципів та вмінь, вироблених і застосовуваних українцями у навчанні та вихованні підростаючих поколінь.

Уміння (Skills): Здатність до застосування знань і розуміння для виконання завдань та розв'язання проблем. Уміння бувають когнітивними (інтелектуально-творчими) на підставі логічного, інтуїтивного, творчого мислення або практичними на основі спритності, майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів

Уніатські школи – навчальні заклади, що засновувалися католицькою церквою з метою поширення католицької релігії і готували виключно церковнослужителів і в них навчались, в основному, діти бідняків. Вони орієнтувалися на західну педагогіку, але навчання відбувалося українською мовою. Почали створюватися з XVI ст.

Університет (University): Основний тип закладу вищої освіти / вищого навчального закладу, що найбільш повно виражає й реалізує місію, візію, цілі, завдання і функції вищої освіти. Як провідні інтелектуальні осередки суспільства, університети на засадах автономії, академічної свободи здійснюють освітню, дослідницьку, інноваційну діяльність, є головними чинниками суспільного прогресу. Зазвичай університети здійснюють підготовку фахівців на всіх рівнях (підрівнях, етапах, циклах) та за широким спектром

галузей освіти і навчання на основі накопичення потужного дослідницько-інноваційного кадрового, інформаційного, матеріально-технічного потенціалу. Для визначення університетів світового класу проводяться їх різноманітні ранжування

Утраквістична школа – двомовна, виникла у другій половині XIX ст. на західноукраїнських землях. За рішенням польського сейму 1886 р. основні предмети у школах викладалися польською мовою, а всі інші – рідною.

Фабрично-заводська семирічка – загальноосвітня школа, що з 1926 до 1934 рр. існували у містах, робітничих селищах й фабрично-заводських районах України. Мала на меті, крім загальної освіти, ознайомлювати учнів з трудовими прийомами й процесами.

Фара – перший нижчий клас у середньовічних школах і духовних академіях. У XVII ст. термін з'явився в Києво-Могилянській академії, яка мала у своєму складі 4 нижчі класи: фари (або аналогії), інфіми, граматики, синтаксими; 2 середні класи: поетики і риторики; 2 вищі класи: філософський і богословський.

Фетишизм – віра у надприродні властивості предметів.

Формальна освіта (Formal education): Освіта, що призводить до присудження кваліфікації (кваліфікацій) у межах певного освітнього рівня (етапу, циклу) і здійснюється в закладах освіти. За даними Організації економічного співробітництва і розвитку формальна освіта зазвичай актуальна для осіб віком до 40 років, для старшого віку її роль у навчанні впродовж життя значно знижується

Християнські школи – навчальні заклади для задоволення потреб християн у Київській Русі.

Церковні православні школи – навчальні заклади закритого типу для дворян.

Цифірні школи – навчальні заклади, в яких діти різних станів здобували елементарні знання. Це були школи з математичним нахилом. Вони проіснували до середини XVIII ст., відтак поступово об'єдналися з полковими і гарнізонними, що призначалися для солдатських дітей.

Цикли вищої освіти (Cycles of higher education): Складові в ієрархічній структурній класифікації вищої освіти, запропонованій у рамках Болонського процесу. В Європейському просторі вищої освіти виділяють такі цикли: короткий у межах першого циклу, перший зазвичай називають бакалаврським), другий (магістерський) і третій (докторський) цикли вищої освіти. У деяких країнах виділяють також постдокторський цикл, пов'язаний з вищими докторськими кваліфікаціями (вищий, габілітований доктор, доктор наук

Цінності (Values) Об'єктивно-суб'єктивна інформ-ція, що виражає значення об'єктів для суб'єктів, суб'єктивні пріоритети в царині об'єктів. Цінності як ставлення суб'єктів до об'єктів формуються в освіті, навчанні.

Школа “книжного вчення” – навчальний заклад підвищеного типу за часів Київської Русі, де, зокрема, викладали “сім вільних мистецтв”, давалась на той час серйозна освіта. Навчання здійснювалося через роботу з книжкою, з текстом, що розширювало межі пізнання й можливості освіти.

Школа-інтернат – в Україні з 1956 року загальноосвітня школа, в якій діти навчаються і живуть. До них приймають дітей за бажанням батьків або осіб, що їх заступають.

Школа-комуна – навчально-виховний заклад в Україні для безпритульних дітей і підлітків, сиріт і неповнолітніх правопорушників. Створена у 1918 році. Складалася з загальноосвітньої школи, як правило I і II ступенів та інтернату при ній.

Школи грамоти – елементарні навчальні заклади у Київській Русі. Існували до 1917 року. Були одно- та дворічні.

Школи музики і співу – музичні навчальні заклади, що організовувалися після виданого Богданом Хмельницьким у 1652 році універсалу про організацію при кобзарських цехах шкіл кобзарів і лірників, і взятих під його опіку. Це були перші музичні школи в Україні, куди приймали дітей, які мали добрий слух і голос. У цих школах навчали церковного співу, готували читців і співаків для нових церков.

Школи ордена єзуїтів (колегіуми) – католицькі навчальні заклади епохи Відродження; нижчі – з семирічним строком навчання, і вищі з шестирічним строком навчання.

Школи при церквах – навчальні заклади в Галичині.

Школи робітничої молоді – в Україні вечірні середні загальноосвітні навчальні заклади для працюючої молоді. Створені у 1943 році. Навчання відбувалося без відриву від виробництва. Надавали загальноосвітню підготовку в обсязі семирічної і середньої шкіл, працювали у V–VII та V–X класах.

Школи селянської молоді – в Україні тип сільських загальноосвітніх шкіл, створених у 1923 році. До них приймали підлітків і молодь віком від 12 до 18 років, які закінчили повний курс I ступеня (4 класи). Термін навчання становив 3 роки.

Школи фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) – в Україні професійно-технічні навчальні заклади до створення системи державних трудових резервів. Як тип навчального закладу системи народної освіти оформилися на початку 1920-х років. Діяли при підприємствах, для яких готували кваліфікованих робітників з підлітків 14–18 років на базі початкової школи. Строк навчання становив 3–4 роки.

Язичницькі школи – навчальні заклади для задоволення потреб язичницької верхівки.

Якість вищої освіти (Quality in Higher Education): Характеристика вищої освіти, що відображає відповідність результатів навчання, освітніх процесів та інституційних умов актуальним цілям розвитку особи і суспільства. Якість вищої освіти є ключовим поняттям Болонського процесу. З метою її забезпечення розроблено Рамку кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005 р.), Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти (2005 р.), утворено Європейську асоціацію забезпечення якості вищої освіти (2004 р.) та Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (2008 р.)